МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: «**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0133-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Ю. О. Оперчук

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
_____ Ю. Є. Зубцова

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
_____ О. О. Андрющенко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«25» листопада 2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Оперчук Юлії Олексіївні

1. Тема роботи: «Організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів»
керівник роботи Зубцова Юлія Євгенівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
затверджені наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 р. № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи: 25 листопада 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури схарактеризувати сутність базових понять дослідження; визначити стан сформованості аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів; розробити модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів; експериментально перевірити результати розробленої моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиць – 14, рисунків – 3.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Зубцова Ю. Є.	02.02.24 р.	02.02.24 р.
Розділ 1	Зубцова Ю. Є.	27.03.24 р.	27.03.24 р.
Розділ 2	Зубцова Ю. Є.	14.05.24 р.	14.05.24 р.
Висновки	Зубцова Ю. Є.	23.09.24 р.	23.09.24 р.

7. Дата видачі завдання: 02.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2	Написання вступу	березень	виконано
3	Написання першого розділу	квітень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	виконано

Студент _____Ю. О. Оперчук
(підпис) (прізвище та ініціали)
Керівник роботи _____Ю. Є. Зубцова
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____Ю. Є. Зубцова
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 93 с., 14 таблиць, 3 рисунки, 63 джерела.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Об’єкт дослідження – процес формування педагогічної культури у майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти.

Для розв’язання поставленої мети застосовано комплекс методів дослідження: теоретичні методи (аналіз та узагальнення вітчизняної і зарубіжної філософської, психолого-педагогічної літератури з аксіологічної проблематики; методи класифікації, систематизації, теоретичного моделювання; емпіричні методи (анкетування, тестування, письмове й усне опитування, бесіди, інтерв’ювання); методи математичної статистики (статистичне групування експериментальних даних).

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що автором визначено й науково обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні й упровадженні моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Галузь використання: заклади вищої та післядипломної освіти.

АКСІОЛОГІЯ, АКСІОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА, ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА, ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА, МАЙБУТНІ УЧИТЕЛІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

SUMMARY

Operchuk J. O. Organizational and Pedagogical Conditions of Formation Axiological Component of Pedagogical Culture of Future Primary School Teachers

The qualifying work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (63 items). The volume of the qualifying paper is 93 pages (with 75 pages of the main text). The work contains 14 tables and 3 figures.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and experimentally test a model for forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers during their professional training.

According to the purpose, the following tasks are defined:

1. To characterize the essence of the basic concepts of the research based on the analysis of philosophical, psychological-pedagogical, and methodological literature.

2. To determine the state of formation of the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers.

3. To develop a model for forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers.

4. To experimentally test the results of the developed model for forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers during their professional training.

The object of the study is the process of forming the pedagogical culture of future primary school teachers.

The subject of the study is the organizational-pedagogical conditions for forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers in higher education institutions.

The first chapter «Axiological Content of the Pedagogical Culture of Future Primary School Teachers» provides a scientific interpretation of the essence of the

key concepts of the research; reveals the concept of «pedagogical culture of future primary school teachers»; and presents the process of forming value orientations of future primary school teachers as a component of the axiological component of pedagogical culture.

The second chapter «Experimental Work on Forming the Axiological Component of the Pedagogical Culture of Future Primary School Teachers» develops, theoretically substantiates, and experimentally tests the model for forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers; determines and scientifically substantiates the organizational-pedagogical conditions for forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers.

The theoretical significance of the research lies in the fact that the author defines and scientifically substantiates the organizational-pedagogical conditions for forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers in higher education institutions. The practical significance of the research lies in the implementation of scientific-methodical support for the process of forming the axiological component of the pedagogical culture of future primary school teachers during their professional training.

Keywords: axiology, axiological component, pedagogical culture, professional training, future primary school teachers.

ЗМІСТ

Вступ……. 8

Розділ 1 Аксіологічний зміст педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів …… 11

1.1. Педагогічна культура майбутніх учителів початкових класів як наукова проблема……..…….. 11

1.2. Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя початкових класів як складової аксіологічної компоненти педагогічної культури…… 24

Розділ 2. Дослідно-експериментальна робота з формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів…… 36

2.1. Цінності як професійно важливі якості педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів …..... 36

2.2. Модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів класів……. 51

2.3. Організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів……. 69

Висновки..... 82

Список використаних джерел..... 87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Освіта та цінності належать до пріоритетних глобальних проблем кожної держави і людства загалом. Ураховуючи, що саме освіта є основним соціальним інститутом, який займається передачею наступним поколінням культурного досвіду людства, дослідження феномену культури крізь призму актуальних освітніх потреб, гуманістичних цінностей і здобутків педагогічної науки є, безперечно, надзвичайно актуальним і водночас багатовекторним.

Тож проблема взаємозв'язку культури й освіти, як її важливої складової потребує змістовного аналізу взаємодії культурних, освітніх, аксіологічних процесів та вичення феномену культури в науці та практиці професійної підготовки майбутніх педагогів. Не виключенням є і майбутні вчителі початкових класів, які в умовах реалізації Концепці Нової української школи мають бути носіями високого рівня педагогічної культури, творчості й майстерності, трансляторами духовних цінностей і ціннісних пріоритетів.

Основні ідеї та вимоги до організації й реалізації сучасного освітнього процесу на аксіологічних засадах знайшли своє відображення в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Державній програмі «Вчитель» та інших державних документах, у яких наголошено на необхідності забезпечення ефективного функціонування закладів загальної середньої освіти у нових соціокультурних умовах, формування особистості учня на засадах загальнолюдських, загальноєвропейських і національних цінностей.

Фундаментом нашого пошуку є праці учених, у яких висвітлено наступні аспекти досліджуваного феномену:

– теоретико-методологічні основи ціннісної проблематики в освіти (В. Андрющенко, І. Бех, О. Дубасенюк, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, С. Максименко, В. Рибалка, О. Савченко, О. Сухомлинський та ін.);

– проблема формування професійної культури майбутніх педагогів (І. Бех, С. Вітвицька, Н. Волкова, В. Гриньова, Т. Іванова, Н. Комар, Л. Кондрашова, С. Сисоєва, О. Уваркіна та ін.);

– побудова педагогічного процесу на засадах аксіологічного підходу (В. Андрющенко, Г. Балл, С. Вітвицька, С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Сухомлинська, Л. Сущенко, Л. Хоружа та ін.);

– професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів (О. Біда, Ю. Зубцова, О. Комар, Л. Корольова, Р. Пріма, О. Савченко, Л. Сущенко, Л. Хомич, З. Шевців та ін.).

Водночас аналіз наявних джерел підтвердив необхідність корекції професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з окресленої проблематики. Актуальність порушеної проблеми зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи: *«Організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

1) на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури схарактеризувати сутність базових понять дослідження;

2) визначити стан сформованості аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів;

3) розробити модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів;

4) експериментально перевірити результати розробленої моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх

учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Об’єкт дослідження – процес формування педагогічної культури у майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти.

Для розв’язання поставленої мети застосовано комплекс методів дослідження: *теоретичні методи* (аналіз та узагальнення вітчизняної і зарубіжної філософської, психолого-педагогічної літератури з аксіологічної проблематики; методи класифікації, систематизації, теоретичного моделювання; *емпіричні методи* (анкетування, тестування, письмове й усне опитування, бесіди, інтерв’ювання); *методи математичної статистики* (статистичне групування експериментальних даних).

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що автором визначено й науково обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні й упровадженні моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Результати дослідження можуть бути використані викладачами вищої та післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення рівня професіоналізму учителів початкових класів.

РОЗДІЛ 1
АКСІОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.1. Педагогічна культура майбутніх учителів початкових класів як наукова проблема

Від реалізації концепції розвитку освіти в суспільстві залежать стан культури та соціодинаміка її розвитку, у якій закладено всі суперечності і тенденції суспільства. Культура є наслідком і причиною всіх змін, які відбуваються в освітньому просторі. І навпаки, вплив освіти на культуру багатогранний. Зниження освітнього рівня може призвести до погіршення культури. Тип панівної культури в країні визначається тенденціями освіти. Взагалі в соціальному розвитку освіта має виняткову цінність, оскільки визначає статус людини в суспільстві, задоволеність видом професійної діяльності, внутрішню свободу та гідність, а також конкретну перевагу, розвиток креативних здібностей.

Культура, як сукупність духовно-матеріальних цінностей і специфічний засіб соціального життя творчої самореалізації здібностей індивіда, здебільшого визначається засобами життєдіяльності людини та є одним із важливих чинників соціального розвитку.

Майбутній учитель початкових класів повинен усвідомлювати місце і роль освітніх процесів у світовому культурному просторі, поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку. Тільки в культурному середовищі можуть сформуватися спеціалісти, здатні вільно й широко мислити, створювати нові інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство.

Аналіз наукових праць дослідників (Г. Балл, О. Барабанщиков, В. Бенін, І. Бех, О. Бондаревська, І. Відт, В. Гриньова, І. Зязюн, О. Кобенко, В. Огнев'юк,

І. Єрмаков, П. Щербань, О. Гармаш, Т. Іванова, Н. Комар) свідчить, що культура є ціннісним, практичним аспектом людської діяльності, і ті завдання, які вона перед собою ставить, є цілком реальними, істотними і конкретними результатами в межах досягнення.

Наше дослідження ставить за мету з'ясувати аксіологічний контекст поняття «педагогічна культура», яке імпліцитно включає в себе неосяжний зміст людської діяльності в царині освіти, його обсяг та межі, принципи та рольове навантаження. Аналіз історії педагогічної науки дає підстави для виваженої думки про те, що педагогічна культура виступає найвищим досягненням загальної педагогіки та професіоналів, задіяних у цій галузі. Разом з тим виразною є поліваленттність цього поняття та його методологічна сутність.

Визнання педагогічної культури як однієї з найважливіших складових культури суспільства зумовлене роллю освіти в суспільстві. Специфікою педагогічної діяльності вчителя початкових класів є те, що вона, спрямована на формування особистості, здатної в майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. Діяльнісний підхід як методологічна основа формування педагогічної культури виразно показує взаємопроникнення та взаємозалежність структур творчої діяльності (М. Каган, А. Тойнбі, В. Франкл, Т. Холостова, Н. Злобін, В. Давидович, В. Межуєв та ін.).

Аналіз наукових праць дослідників (Ш. Амонашвілі, А. Барабанщиков, В. Бенін, Є. Бондаревська, М. Букач, А. Галицька, І. Відт, Г. Волков, Н. Воробйов, О. Гармаш, В. Гриньова, В. Давидович, В. Зелюк, Н. Злобін, І. Зязюн, Т. Іванова, І. Ісаєв, М. Каган, Г. Карпов, І. Колєсніков, О. Косенко, Н. Крилова, О. Любар, В. Межуєв, С. Муцинов, З. Равкін, А. Растригіна, Т. Рейзенкінд, О. Рудницька, Т. Сидоренко, В. Сухомлинський, А. Чалов, П. Щербань, В. Франкл, Т. Холостова) показує, що педагогічна культура як спеціальне наукове поняття не є усталеним і потребує всебічного розгляду.

Педагогічна культура діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою,

політичною, екологічною та ін., вона виступає інтегральним показником інших видів культур.

Педагогічна культура педагога – це така узагальнююча характеристика його особистості, що відображає здатність наполегливо й успішно здійснювати навчально-виховну діяльність у поєднанні з ефективною взаємодією із учнями й вихованцями.

Педагогічна культура вчителя початкових класів виконує ряд функцій, що включають: 1) передачу знань, умінь і навичок учням, що сприяють формуванню їхнього світогляду; 2) розвиток інтелектуальних сил і здібностей, емоційно-вольової і дієво-практичної сфер їхньої психіки; 3) забезпечення свідомого засвоєння молодшими школярами моральних принципів і навичок поводження в суспільстві; 4) формування естетичного відношення до дійсності; 5) зміцнення здоров'я дітей, розвиток їхніх фізичних сил і здібностей.

Педагогічна спрямованість особистості майбутнього вчителя початкових класів – це його інтегративна характеристика, що відбиває схильність до навчально-виховної діяльності й здатність досягати в її ході значимих і високих результатів. Широкий кругозір, психолого-педагогічна ерудиція й компетентність вчителя початкових класів – ті професійні якості, що дозволяють йому досить добре й результативно орієнтуватися в навчально-виховній діяльності.

Отже, аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що педагогічна культура майбутнього вчителя початкових класів розглядається як інтегрована єдність педагогічних цінностей.

Характеристика системи педагогічних цінностей уможливлює розкриття змісту педагогічної культури, тобто її структурних компонентів. Звичайно, багато в чому зміст педагогічної культури залежить від педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкових класів, рівня його педагогічного мислення, способів діяльності, але цей зміст також визначається характером ціннісних відносин у суспільстві.

Процес формування педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи є складним, динамічним і багатогранним; проміжні його результати: сформованість професійної позиції, професійної компетентності, педагогічної етики, педагогічної майстерності; кінцевий результат – досконалий рівень сформованості педагогічної культури.

Формування педагогічної культури як однієї з найважливіших складових культури суспільства зумовлене специфікою педагогічної діяльності вчителя початкових класів, спрямованої на формування особистості, здатної в майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. Відомо, що педагогічна культура – надзвичайно змістовне поняття, яке поєднує професійно важливі характеристики особистості вчителя початкових класів. Найважливішою з них, на наш погляд, є специфічна чуттєва орієнтація педагога на різні напрямки та об'єкти своєї професійної діяльності, тобто емоційна активність, емоційна підсистема ціннісних орієнтацій особистості.

Як свідчить аналіз наукової літератури (І. Зязюн, О. Бондаревська, В. Гринькова, Л. Гуменюк, Г. Волков, О. Косенко, В. Сухомлинський, О. Барабанщиков, С. Муцинів, В. Бенін, Н. Воробйов, В. Суханцев, Т. Іванова, В. Стьопін, І. Єрмаков, Г. Несен, І. Бех, М. Михальчанко, А. Валицька), усі існуючі визначення поняття «педагогічна культура» за орієнтовано-змістовною сутністю можна класифікувати так: ціннісно-особистісні; духовно-ціннісні; професійно-творчі; культурологічні

Так, за І. Зязюном, професійна культура педагога включає в себе індивідуально вироблені стратегії, засоби орієнтації в дійсності, технології переводу ідей у матеріальні цінності. Найбільш важливими складовими професійної культури вчений вважає: системний світогляд і модельне мислення; праксеологічну, рефлексивну та інформаційну озброєність; компетентність спілкування й управління; конкретно-предметні завдання [22].

Педагогічну культуру В. Гриньова [15] пов'язує з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною та ін., оскільки вона є інтегральним показником

інших видів культур, їх складовою і водночас включає їх у себе.

Педагогічна культура, на думку П. Щербаня, являє собою не що інше, як тісне поєднання духовності вчителя з його професійною майстерністю і виділяють певну систему складових частин: наукова ерудиція; загальна і національна культура; педагогічні здібності; педагогічна майстерність; педагогічна етика; культура мовлення; культура спілкування; духовне багатство; наукова організація праці; прагнення до самовдосконалення [63].

У наукових працях О. Барабанщикова та С. Муцинова досліджується сутність і структура педагогічної культури. Автори називають такі її компоненти, як: ідейність і професійна підготовленість, педагогічна спрямованість вчителя, гармонія розвинутого інтелекту, високої моральності та естетичної зрілості, творчі підвалини педагогічної майстерності, науковий потенціал, педагогічно спрямоване спілкування і поведінка викладача, спрямованість його на самовдосконалення.

О. Барабанщиков і С. Муцинов [32] визначили сім важливих компонентів педагогічної культури: 1) ідейність і професійна підготовленість вчителя; 2) педагогічна спрямованість; 3) гармонія розвинутого інтелекту; 4) висока моральність та естетична зрілість; 5) творчі підвалини педагогічної майстерності; 6) науковий потенціал викладача; 7) педагогічно спрямоване спілкування і поведінка, спрямованість на самовдосконалення.

Відповідно, культура майбутнього вчителя початкових класів – це його здатність до розвитку й удосконалення своїх творчих можливостей у вирішенні нестандартних задач при здійсненні власних професійних ролей. Культура – це також і свідома, цілеспрямована творча активність індивідів і співтовариства: прагнення підтримати традиції, покращити і впорядкувати життя, здійснити якісь перетворення, протистояти руйнівним антигуманним тенденціям.

Досліджуючи й аналізуючи педагогічну культуру, слід зазначити, що педагогічна майстерність входить до складу педагогічної культури.

Культуру педагога як полікомпонентну властивість особистості, розглядає В. Луговий [30]. На його думку, вона включає потреби, здібності,

вміння, педагогічну уяву, мислення, емоційність, художній талант, педагогічні методи і стилі. З огляду на загальну і спеціальну підготовку педагога, його культура містить загальноосвітню, спеціально-професійну, спеціально-предметну складові.

Розглядаючи суть та структуру педагогічної культури, В. Зелюк, стверджує, що «існує ширша категорія – «культура майбутнього вчителя», яка поєднує в собі різні види особистісної культури, у тому числі й професійну», вважаючи останню синонімом педагогічної культури. Автор виділяє певні компоненти культури майбутнього вчителя, а також умови її формування: зовнішні (природне і соціокультурне середовище), внутрішні (підструктури особистості) [63].

Досліджуваний феномен О. Рудницька визначає як «сукупність сформованих якостей особистості вчителя, які знаходять свою проекцію в його вміннях та проявляються в різних аспектах професійних відносин і діяльності». Учена вважає неперспективним розподіл культури вчителя на загальну і професійну, бо «кінцевим результатом його праці є духовний розвиток учнів [22, с. 10]».

Виходячи із специфіки його діяльності, різноманітності його стосунків і спілкування, можливостей творчої саморегуляції, визначаємо такі функції педагогічної культури: пізнавальну, дидактично-професійну, виховну, комунікативну, діагностико-прогностичну, нормативну, захисну, рефлексивну, адаптаційну.

Кожна функція відображає різноманітність педагогічних завдань, які вирішуються вчителем. Визнання функціональних компонентів педагогічної культури підкреслює багатоаспектність її змісту та необхідність різних форм реалізації. Отже, функції забезпечують реалізацію педагогічної культури, їх виділення розкриває її процесуальний аспект. Необхідно вказати: кожна з функцій обумовлює види педагогічної культури, які можна подати як підсистеми, що мають власні компоненти й елементи. Проте кожна з них включає в себе характерні знання та цінності, а також способи діяльності щодо

вирішення адекватних завдань.

Пізнавальна функція спрямована на забезпечення майбутнім учителем початкових класів цілісного аналізу педагогічних явищ, процесів, діяльності й навколишнього середовища на основі сформованої системи знань. Вона обумовлює необхідність оволодіння методологічною культурою, культурою мислення та розумової праці. Дидактично-професійна функція спрямована на засвоєння майбутнім фахівцем системи знань, умінь і навичок, оволодіння певним досвідом та методикою викладання предметів, проведення дослідницької роботи, тобто на оволодіння професією, і пов'язана з формуванням дидактичної, методичної та дослідницької культури вчителя.

Виховна функція передбачає засвоєння системи цінностей, яка формує активне ставлення до навколишньої дійсності, а головне – до людини як найвищої цінності, тих культурних багатств, які є основою духовної культури особистості, адже цінності та норми культури, мистецтва, моральність, всі досягнення моральної сфери повинні створювати атмосферу звернення до людської особистості, проникати у всі структури цілісного педагогічного процесу, забезпечувати його орієнтацію на особистісний розвиток студентів. Ця функція пов'язана з формуванням політичної, етичної, естетичної, екологічної, економічної, правової , фізичної, деонтологічної культури педагога.

Комунікативна функція забезпечує встановлення контактів між учнем і вчителем, сприяє обміну інформацією, встановленню зворотного зв'язку, адже педагогічний процес неможливий без взаємодії його учасників. Комунікативна активність учасників педагогічного процесу зумовлюється їхніми інтелектуальними, віковими, психологічними особливостями, а також рівнем сформованості комунікативної та мовної культури.

Діагностико-прогностична функція передбачає діагностування педагогічних явищ, діяльності особистості, своєчасне реагування та прогнозування змін у педагогічному процесі розвитку особистості, а також можливість організовувати діяльність як колективу, так і окремої особистості. Вона зумовлює необхідність розвитку таких видів культури вчителя початкових

класів, як діагностична та прогностична.

Визначені функціональні компоненти педагогічної культури тісно взаємопов'язані, взаємодіють із її структурними компонентами, утворюючи цілісну систему цієї субкультури, реалізуються через систему педагогічних знань, умінь та навичок.

Таким чином, аналіз наукових праць дає можливість зазначити, що поняття «культура» є загальнонауковим. Так, для аксіологічної концепції культура – явище, що відображає духовну природу людини, вираження духовних цінностей і моральних норм людства.

Аксіологічний шар культури вчителя початкової школи виникає в процесі інтеріоризації особистістю традиційних і актуальних загальнолюдських та групових цінностей і пов'язаний з цим процесом. Отже, культура майбутнього вчителя початкових класів розглядається нами як сукупність матеріальних та духовних цінностей, специфічний спосіб людської діяльності, процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості.

Формування педагогічної культури посідає особливе місце в підготовці майбутніх учителів початкових класів. Тільки в культурному середовищі можуть сформуватися спеціалісти, здатні вільно й широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство взагалі і початкова школа зокрема.

Вважаємо за доцільне зупинитися на характеристиці основних принципів формування аксіологічної компоненти педагогічної культури, серед яких ми визначаємо такі: цілісність, безперервність і системність розвитку педагогічної культури в процесі діяльності; побудова змісту і структури освітнього процесу відповідно до завдань та основних компонентів педагогічної культури; орієнтація педагогічного процесу на суб'єктивну позицію студента як носія загальнолюдських і культурних цінностей; формування позитивної мотивації студентів до освітнього процесу, педагогічної діяльності, педагогічної культури на основі максимальної інтенсифікації їх навчання.

Цінність педагогічної культури здатна сформувати лише цілісність, основним механізмом її творення будуть виступати інтеграційні процеси, їх багато і вони можуть розглядатись як на макро, так і на мікрорівні. Можна розглядати цілісність на рівні формування: 1) образу майбутньої професії вчителя початкових класів; 2) особистості студента та його життєвої і професійної концепції (ідеали, цінності, пріоритети), формування образу «Я – людина», «Я – вчитель» як інтегративного цілого; 3) здатності до самопізнання, самовизначення, самотворення; професійної свідомості, мислення, поведінки, культури мовлення; 4) власної концепції навчальної діяльності; 5) образу учня і готовності до співпраці з ним, тощо.

Необхідно сформувати ієрархію такого роду цілісностей до найвищого рівня, який можна означити як формування особистості вчителя початкових класів та його професійної діяльності. Визначені функції освіти ми не можемо розподілити за навчальними предметами, їх успішна реалізація можлива лише за умови реального об'єднання навколо них усіх суб'єктів професійної підготовки у закладі вищої освіти (далі – ЗВО), інтеграція має здійснюватись як на змістовному, так і в процесуально-діяльнісному полі, в основі якої буде загальна мета: формувати особистість студента, готового до самореалізації в процесі професійного становлення майбутнього вчителя початкових класів.

А це означає, що ЗВО повинен сфокусувати всі свої зусилля на особистості студента і допомогти йому оволодіти складним мистецтвом творення себе і свого власного життя, в якому професійна діяльність буде виступати значущою складовою. В ідеалі особистісне і професійне диференціювати неможливо: якщо професійна діяльність педагога не означена особистісною позицією, ідеями, принципами і навіть методичними підходами, це буде робота за стандартами, трафаретками і ціну їй неважко скласти. Оволодівши досвідом самостійної діяльності під час навчання, майбутній фахівець зможе постійно поглиблювати свої знання, розвивати свої здібності розв'язувати професійні задачі, за рахунок чого у нього виробиться позитивна мотивація самоосвітньої діяльності. Успіх ефективної організації самостійної

роботи студентів значною мірою визначається рівнем професійної компетентності викладача вищої школи, його готовністю передати частину своїх функцій майбутнім фахівцям.

Під час здійснення педагогічного процесу вчителю початкових класів необхідно створювати такі умови, які дозволяють кожному учню краще усвідомлювати розрив між бажаним станом розвиненості ціннісних умінь, вищих почуттів, морально-вольових якостей сучасної особистості і реальним рівнем їх сформованості у себе, а також системно озброювати учнів методами самоосвіти й самовиховання.

Сучасні вимоги до вчителя початкових класів і процесу його підготовки, які відображені в державних документах і законодавчих актах, зумовлені процесами інтенсивної інформатизації суспільства, мобілізації потенціалу системи самоорганізації навчання у вищій педагогічній школі для проходження всіх етапів професійного становлення, що забезпечують формування в майбутніх учителів цілісного досвіду педагогічної діяльності, а також основних компонентів педагогічної культури.

Сформованість педагогічної культури характеризує творчу особистість майбутнього вчителя початкових класів, яка мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, здійснює пошук причин тих чи інших явищ, володіє розвинутим прагненням до творення. Формування педагогічної культури означає розвиток у студентів самосвідомості, самостійності, незалежності суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатність орієнтуватися у духовних цінностях, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої дії і вчинки [52].

Доведено, що формування системи наукових знань, які становлять основу підготовки до діяльності саморегуляції, пов’язане з необхідністю забезпечити оптимальне співвідношення між знаннями теорії саморегуляції і знаннями сутності та закономірностей освітнього процесу, які є одним з основних об’єктів самоаналітичної і саморегуляційної діяльності. Результати системно-функціонального аналізу педагогічної діяльності вчителя початкових класів,

структури наукових основ управління, педагогіки, психології, педагогічних технологій дали змогу визначити підсистему теоретико-методологічних, психолого-педагогічних і дидактико-технологічних знань та діагностико-прогностичних, самоаналітичних і саморегуляційних умінь як основу для здійснення діяльності саморегуляції.

Для формування професійної культури майбутнього вчителя початкових класів засобом саморегуляції педагогічної діяльності в умовах аудиторної, позааудиторної, індивідуальної та самостійної роботи доцільно використовувати інтерактивні методи організації навчальної діяльності: створення програм самоаналізу і саморегуляції педагогічної діяльності, дидактична гра, моделювання, дискусія, презентація, аналіз професійних ситуацій, кейс-метод, тренінг, комп'ютерне тестування.

Для формування компонентів готовності до саморегуляції педагогічної діяльності важливо використовувати мультимедійні засоби інтерактивних технологій: електронні підручники, посібники, навчальні програми, бази даних електронної бібліотеки, інтерактивний дидактичний комплекс дисциплін психолого-педагогічного циклу, Internet.

Таким чином, результати аналізу теорії і практики навчання і виховання майбутнього вчителя початкових класів дали змогу визначити, що саморегуляція педагогічної діяльності – компонент професійної культури вчителя початкових класів, універсальна характеристика педагогічної діяльності, що виявляється в різних формах його активності; системне особистісне утворення, яке характеризує ступінь оволодіння технологією самоорганізації педагогічної діяльності, розвиток суб'єктної позиції вчителя початкових класів, вибірково взаємодіє із соціально-педагогічним середовищем, психічними процесами і володіє інтегративними якостями.

Науковий аналіз проблеми формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів передбачає визначення низки педагогічних умов, які дадуть змогу ефективно побудувати процес формування вказаної компоненти.

Реалізація педагогічних умов має на меті: забезпечення організаційно-педагогічного й психолого-педагогічного супроводу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів; вдосконалення системи професійної підготовки педагогічних кадрів для роботи в початковій школі; визначення форм і методів інформаційної підтримки процесу формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності в реальних умовах закладу загальної середньої освіти.

Аналізуючи вище зазначене, виділяємо такі фактори, що дозволять ефективно здійснити формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки: структурно-змістовне забезпечення процесу формування готовності майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів; науково-методичне й матеріально-технічне забезпечення процесу формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів.

Структурно-змістове забезпечення процесу формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших класів передбачає: формування у студентів системи знань (зі спеціальних дисциплін; з психолого-педагогічних дисциплін; в загальноосвітніх закладах); формування системи вмінь і навичок діяльності, зокрема, вмінь сприяти професійному самовизначенню майбутніх учителів початкових класів на засадах формування в них виховного світогляду.

Актуальність проблеми формування професійно-педагогічних цінностей учителів початкових класів зумовлено стратегічними завданнями щодо створення нової системи освіти на основі прогресивних концепцій, інноваційного підґрунтя діяльності сучасної початкової школи.

Професійні цінності є важливим моментом у підготовці й професійному становленні майбутнього вчителя. У професійній діяльності суб’єкт виражає своє розуміння об’єкта і предмета діяльності, засобів її значущості для себе та

інших. Багатогранність цінностей у структурі особистості дає змогу досліджувати їх у контексті багатьох феноменів: світогляд, мислення тощо.

У нашому дослідженні одним із перших виникає завдання визначення індикаторних характеристик, що фіксують професійно значущі цінності майбутнього вчителя початкових класів. Так, психолого-педагогічними характеристиками професії вчителя початкових класів є особистісні якості, які умовно можна поділити на три основні групи: емоційні, мотиваційні, інтелектуальні.

Виходячи з аналізу професійного становлення майбутніх фахівців початкової школи, ми прогнозуємо необхідним розвиток мотиваційної компоненти професійно-педагогічних цінностей (потреби, мотиви, інтереси, установки, переконання), змістово-процесуального компонента (педагогічні знання, уміння, навички, здібності) і рефлексивного компонента (самопізнання, самовдосконалення, самооцінка). Ці види діяльності визначають компоненти процесу формування професійно-педагогічних цінностей і впливають на професійне становлення майбутніх фахівців. Суттєвою характеристикою особистості виступає те, що вона є суб’єктом, який здатний самостійно у своїй діяльності реалізовувати власні цінності. Особистісні цінності суб’єкта інтегруються в цілісну індивідуальність у процесі діяльності, в якій формуються професійно-педагогічні цінності.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми вважаємо за необхідне розглядати феномен професійно-педагогічних цінностей з позицій мотиваційного, змістово-процесуального та рефлексивного компонентів. Означені професійні цінності майбутнього вчителя початкових класів не є природженим явищем, вони формуються і розвиваються внаслідок досвіду людини. Аналіз наукової літератури, здійснений з метою з’ясування стану дослідження проблеми професійно-педагогічних цінностей як основи процесу становлення майбутнього спеціаліста, дає підстави для таких узагальнень.

Феномен професійно-педагогічних цінностей – багатоаспектне та багаторівневе утворення. Складність його науково-педагогічного усвідомлення

пов’язана з тим, що професійні цінності водночас можуть бути розглянуті як вирішальні моменти в професійному становленні майбутнього вчителя початкових класів.

До основних професійно-педагогічних цінностей, що визначають становлення майбутнього фахівця, важливо віднести цінності, пов’язані з усвідомленням об’єктивної потреби та спеціальної значущості для суспільства професії вчителя початкових класів. Педагогічна підготовка передбачає набуття теоретичних професійних знань та формування практичних умінь і навичок, які взаємопов’язані між собою. Так, наприклад, організована належним чином професійна діяльність, що передбачає наявність теоретичних знань і практичних вмінь, є важливою передумовою в забезпеченні її психологічного мікроклімату.

Отже, професійно-педагогічні цінності як складні утворення відображають у собі різні форми та взаємодії суспільного й індивідуального в особистості майбутнього вчителя початкових класів, що формуються під впливом об’єктивної дійсності, шляхом оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками. На цій підставі суб’єкт реалізує засвоєні професійні цінності, порівнюючи їх зі своїми переконаннями, потребами, інтересами.

Психологічний і педагогічні аспекти підготовки майбутнього вчителя початкових класів у закладах вищої освіти формують у структурі особистості професійні ціннісні орієнтації та професійно-педагогічні цінності, що є вихідним аспектом у професійному становленні.

1.2. Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя початкових класів як складової аксіологічної компоненти педагогічної культури

Основним чинником, що формує найпоширеніші серед людей ціннісні орієнтири є, звичайно, суспільство. Кожний історичний час, кожний

конкретний етап у розвитку суспільства характеризується своєю системою цінностей, визначається найбільш поширеною їх ієрархією, яка виступає щодо індивіда як нормативна, з якою він має співвідносити свої особистісні цінності. Радикальні соціальні зміни в Україні зумовлюють докорінну зміну набору базових життєвих цінностей та їх ієрархії, перегляд масових уявлень про те, що є цінним, значущим, а що ні. Ці ціннісні ієрархії є предметом постійного інтересу представників різних наукових дисциплін – педагогіки, філософії, соціології, психології А. Маслоу, В. Брожик, Л. Сохань, В. Кремень, І. Бех, І. Єрмаков, дослідники визначають моделі ціннісних орієнтирів, які проходять через усю європейську культуру.

Аксіологічною основою педагогічної культури вчителів початкових класів виступають їх ціннісні орієнтації. У своєму дослідженні ми розглядаємо ціннісні орієнтації як визначальний чинник процесу формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів.

Уточнення поняття орієнтації визначенням «ціннісна» виводить її на новий змістовний рівень, де діяльність вчителя початкових класів підпорядкована досягненню заздалегідь визначеній цілі або цілей. Орієнтація – надзвичайно складний вид діяльності, починаючи з рівня біологічного пристосування до зовнішніх умов і закінчуючи соціальною орієнтацією. Специфіка орієнтуючої діяльності полягає в тому, що на основі вже сформованих у процесі життєдіяльності образів педагог усвідомлено виконує дії, начебто «приміряючись» до нової ситуації. При цьому орієнтовна діяльність складається з ряду дій: складання уяви про ситуацію, визначення її значення для себе, напрацювання плану дій, контроль за його виконанням.

Ціннісна орієнтація виступає центральним поняттям в аксіосфері майбутнього вчителя початкових класів. Її визначають як спрямованість особистості вчителя на засвоєння визначених цінностей для вирішення світоглядних питань. У ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль орієнтира і відповідного регулятора поведінки й діяльності педагога в предметній і соціальній дійсності. А особистість вчителя орієнтується на ті цінності, які

найбільше їй потрібні в певний час і в перспективі, відповідають її інтересам, цілям та набутому досвіду.

Доцільно зауважити, що ціннісні орієнтації – вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб вчителя початкових класів, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей; вони формуються в процесі соціального розвитку майбутнього фахівця, його участі в трудовому житті. Виховання педагога можна розглядати як управління становленням або зміною її ціннісних організацій.

Дослідження показали, що ціннісні орієнтації впливають на емоційну сферу особистості вчителя початкових класів, на такий її елемент, як переживання. У психології цінність і ціннісні орієнтації виступають як елементи мотивації педагога. Усвідомлення вчителем значення його потреб, інтересів які зафіксовані в установках; складаються його ціннісні орієнтації у вигляді конкретного ставлення майбутнього педагога до цінностей життя. У психології проблема ціннісних орієнтацій розглядається як інтеграційна властивість – спрямованість.

Розвиток і прийняття ціннісних орієнтації багато в чому залежить від наслідування, що визначається життєвими прикладами, та впливають на якість мотиваційних відносин, які виникають тому, що на основі наслідування можуть сформуватися стійкі, відносно незалежні цінності, пов’язані з прийнятими в безпосередньому професійному оточенні традиціями й нормами, а також ситуативні. Задоволення потреб у підвищенні кваліфікації, майстерності приводить до виокремлення у структурі особистості майбутнього вчителя початкових класів диспозиційних утворень вищого рівня – ціннісних орієнтацій.

Роль ціннісних орієнтацій у регуляції поведінки вчителя початкових класів має принципове значення, оскільки саме вони задають аксіологічний вектор її життєдіяльності загалом і глобально спрямовують поведінку. Ціннісні орієнтації як загальні смислові утворення є основними конституційними одиницями особистості вчителя початкових класів, визначаючи відносини між

цілями і засобами їх досягнення; регулюють і переводять будь-який вид професійної діяльності у її морально-смисловий план. Крім того, ціннісні орієнтації відіграють основну роль у структуруванні власного «Я» і функціонують як певний рівень розвитку майбутнього вчителя початкових класів. Таким чином, можна визначити ціннісні орієнтації як смислові структури досить високого рангу, які задають аксіологічний вектор життєдіяльності вчителя початкових класів на ідеальному рівні.

Важливо також зазначити, що перетворення зовнішніх, відносно майбутнього вчителя початкових класів цінностей, у власне стале новоутворення можливо тільки у процесі організації його активної діяльності, виявлення ним самостійного прагнення їх опанувати. А для цього під час педагогічної взаємодії зі своїми вихованцями вчитель початкових класів мусить реалізувати усі провідні ідеї аксіологічного підходу, переносити акцент у своїй роботі з озброєння учнів певною сукупністю знань, умінь і навичок на забезпечення їхнього всебічного особистісного розвитку, вдосконалення в них ціннісно-змістовної сфери. Отже, ціннісні орієнтації, являють собою змістовний шар спрямованості і складають внутрішній механізм, який впливає на ставлення вчителя початкових класів до навколишнього світу і його діяльність. Ціннісні орієнтації здатні брати на себе роль узагальнених принципів, на основі яких приймаються важливі рішення, переборюються складні соціокультурні проблеми.

Проаналізувавши сутнісні характеристики категорій «цінність», «ціннісні орієнтації» як ядра аксіологічної системи з позицій міждисциплінарного підходу, можна відзначити підвищений інтерес до цієї наукової педагогічної проблеми у майбутніх викладачів.

Система ціннісних орієнтацій, за В. Сержантовим [56], виглядає як система особистісних установок, які існують у певному суспільстві матеріальних та духовних цінностей. Вона дається не у вигляді деякої суми знань, а як когнітивні перетворення, і тому ціннісні орієнтації існують у формі пов’язаної з ними за особистісною логікою, сукупністю переконань, ідеалів,

заборон, які приймаються індивідом для себе як свої внутрішні орієнтації.

Одним із класичних визначень ціннісної орієнтації вважається позиція К. Клакхона: «Це структуровані концепції, які впливають на думки і дії, основою яких є аналітично виділені елементи оцінних процесів – когнітивних, афективних і поведінкових».

П. Ігнатенко вважає, що схема психологічної структури ціннісної орієнтації вчителя будується так: потреби – установки (налаштованість, ставлення) – інтереси – мотиви – цілі – ідеали – свідомість (самосвідомість) – переконання – вибір – цінності [23].

Розуміючи під професійними цінностями майбутнього вчителя початкових класів елемент внутрішньої структури особистості, який виражає її суб'єктивне ставлення до суспільно значимих цінностей праці та окремих компонентів педагогічної діяльності, ми виділили сім груп ціннісних орієнтацій педагога: на комунікаційну діяльність (КД); на діагностичну діяльність (ДД); на прогностичну діяльність (ПД); на організаційно-методичну діяльність (ОМД); на конструктивну діяльність (КонД); на дослідницьку діяльність (ДосД); на суспільну діяльність (СД).

У структурі ціннісних орієнтацій у цілому виділяються три підсистеми:

1) когнітивна – ціннісні уявлення педагога (знання про предмети, явища, процеси, світогляд, уявлення про своє життя); 2) емоційна – відносно стійкі почуття вчителя до учнів, що виражається в емоційній оцінці (емоційно-ціннісні відносини до світу, своїх зв'язків, почуття); 3) діяльнісна – схильність до того або іншого типу соціальної поведінки; загальна спрямованість діяльності вчителя до учнів і явищ соціальної значимості, шлях досягнення життєвих планів [29, с. 96].

Педагогічна система пронизується ціннісними орієнтаціями, завдяки чому міжособистісні стосунки, професійна діяльність знаходять ціннісний каркас. Педагогічні явища адекватно характеризує підхід постійної рефлексії ідей, норм та відносин. Ціннісні аспекти освіти підсилюють гуманістичні позиції педагогіки: людина – вища цінність в освіті. Ця позиція є керівною, оскільки

закріплює позитивно-ціннісний статус педагога і вихованця. Разом з ціннісними феноменами до педагогічної системи входить духовність, яка поєднує розумовий і моральний початок.

Когнітивний компонент ціннісної орієнтації являє собою своєрідне інформаційне «поле», окремі елементи якого характеризують особливості особистості вчителя, взаємостосунки в освітній сфері, специфіку роботи вчителя початкових класів, предметний зміст навчання і презентують багато інших знань, необхідних для повноцінної організації педагогічного процесу.

Когнітивна підсистема ціннісних орієнтацій вчителя початкових класів є основою його професійної діяльності. Це пов’язано з тим, що знання вчителя початкових класів, як вербально оформлений базис, включають ідеї, закономірності, принципи тощо, засвоєння яких дозволяє визначити ставлення до навколишньої дійсності, педагогічної системи і її ядра – людини. Професійно-педагогічні знання виступають як інформація, яка відображає стан освітнього простору, можливі шляхи роботи в рамках цієї системи, вибудовує надзвичайно важливий компонент – лінії стосунків у системах: «учитель – учень», «учень – учень», «учитель – батьки» тощо.

Запропонована Н. Івановою система ціннісних протиріч педагога в цілому не безперечна, але являє собою, на наш погляд, вдалу спробу їхньої класифікації.

Перше місце в системі професійних ціннісних орієнтації особистості майбутнього вчителя початкових класів займають духовні цінності. Це позиція залишається незмінною протягом усього часу навчання у закладі вищої освіти, вона пов’язана із внутрішнім усвідомленням власної потреби в переході на вищий ступінь саморозвитку.

Процес духовного розвитку має складну діалектику і йде по висхідній. Спочатку відбувається актуалізація внутрішніх резервів особистості майбутнього вчителя початкових класів, розширення духовного досвіду й практичне його освоєння. На більш пізньому етапі з’являється прагнення віддавати, розкривати свій накопичений потенціал іншим, ведеться

коригування програми духовного розвитку, формується готовність до розуміння особистістю сенсу й цілей педагогічної діяльності. Дослідники (Г. Балл, І. Бех, В. Демиденко та ін.) виділяють три рівні духовного розвитку: духовно – ледачі, духовно – пробуджені, духовно – шукаючі.

З метою визначення рівня духовного розвитку особистості нами було проведено опитування студентів І-ІІІ курсів Запорізького національного університету спеціальності 013 «Початкова освіта».

Як свідчать результати дослідження домінує когорта духовно-пробуджених – 52%; 15% можна віднести до духовно-шукаючих, а іншу частину становлять духовно-ледачі. Рівні духовного розвитку майбутнього вчителя початкових класів тісно пов’язані з його джерелами, якими, як правило, є наука, мистецтво, навчальні предмети, емпірична дійсність, дозвілля. Духовність не може розглядатися як суто розумова діяльність або миттєвий вчинок, вона розуміється як орієнтація на «вищі» духовні цінності, що торкаються самих основ людського існування. Вищі цінності виражає абсолютна, ідеальна досконаліть.

Формування гуманітарної культури майбутніх учителів початкових класів актуалізується об’єктивною єдністю загальнокультурного, соціально-морального й професійного розвитку особистості сучасного фахівця.

Другим за значимістю компонентом професійної ціннісної системи є керування педагогічним процесом, який являє собою складний феномен і відрізняється великою динамічністю, тому що функціонує в умовах мінливості різних факторів зовнішнього оточення, а також зміни внутрішніх станів системи. Зміни, що відбуваються, носять упорядкований характер завдяки керуванню.

Головна особливість керування навчанням і вихованням полягає в тому, що вона припускає наявність двох учасників цього процесу – учня й учителя. При цьому, незважаючи на органічний взаємозв’язок діяльності обох учасників, їхні функції різні. Майбутні вчителі початкових класів здебільшого усвідомлюють, що проблема керування по своїй природі універсальна; і

професійний успіх багато в чому залежить від успішного оволодіння методами, формами й засобами її вирішення. Для розвитку самого суб'єкта, його ціннісних орієнтацій, загальної спрямованості особистості майбутнього вчителя початкових класів найбільш важлива рефлексія. Прагнення до аналізу й осмислення своїх дій, вчинків, індивідуальних якостей, до рефлексивного відображення себе «очима учнів» стає для вчителя початкових класів дієвим фактором соціально-педагогічної зрілості.

Майбутньому вчителю початкових класів слід усвідомлювати, що розвиток понятійних форм мислення призводить до глибоких змін у психіці дитини, а саме обумовлює виникнення наприкінці молодшого шкільного віку здатності школяра спостерігати власні психічні процеси і пояснювати їх для себе, оцінювати власні зміни, тобто рефлексувати.

Високий рівень розвитку рефлексії детермінується проблемно-дослідницьким типом самооцінки. Основу останньої становить готовність до всебічного аналізу ситуації завдання, до передбачення своїх дій та їх результатів. За цих умов майбутній вчитель початкових класів повинен уміти виокремлювати і враховувати такі рефлексивні феномени молодшого школяра: проблемно-дослідницький характер самооцінки; мотивацію цієї оцінки аналізом істотних властивостей предмета та способів його перетворення; здатність до передбачення ступеня просування в навчальній діяльності; прогнозування своєї діяльності загалом.

Вищесказане є особливо значущим, оскільки наприкінці молодшого шкільного віку інтелектуальний аспект рефлексії, що є власне віковим новоутворенням, трансформується в особистісну рефлексію, яка передбачає не тільки вміння суб'єкта виділяти, аналізувати і співвідносити з предметною ситуацією власні способи дій, але і є особливим механізмом самосвідомості, котрий дає змогу учневі поряд з пізнанням свого внутрішнього світу вивчати себе як дослідника.

Отже, професійно-педагогічні цінності, як складні утворення, відображають у собі різні форми та взаємодії суспільного й індивідуального в

особистості майбутнього вчителя початкових класів, що формується під впливом об’єктивної дійсності шляхом оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками.

З орієнтаціями на матеріальне забезпечення, викладання тісно корелюють когнітивний і змістовний елементи професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів. Як найбільш специфічні, що яскраво виражають професійну спрямованість особистості вчителя, вони, проте, залишаються в тіні. Лише один з п’яти студентів читає спеціальну літературу, займається самоосвітою, близько 7% ведуть наукові дослідження, понад 50% проявляє слабкий інтерес до знань. В умовах екстремальної суспільної діяльності підвищується роль первинних матеріальних потреб, відбувається зміна ціннісної ієрархії у бік більшої примітивізації. Відбулося зниження цінностей освіти, падіння інтересу до духовно-моральної сфери. Особливо різко скоротилася цінність вищої освіти серед чоловіків. Тимчасове обрання професії вчителя початкових класів розглядається як можливість здобуття диплома, для хлопців запобігти призову на дійсну військову службу, просто провести час у студентському середовищі. Незатребуваність знань породжує авторитаризм у педагогіці, прагнення вирішувати педагогічні ситуації примусом і вимогливістю. Допомагаючи успішному розв’язанню повсякденних проблем, такі поведінкові реакції закріплюються, перетворюються в стереотипи, приводять до професійних деформацій особистості вчителя початкових класів.

Отже, можна стверджувати, що ціннісні орієнтації виражають суб’єктивну суспільну позицію вчителя, його світогляд і життєві принципи. Ціннісні орієнтири характеризують направленість і зміст соціальної активності особистості педагога, визначають порядок переваг напрямів життєвого шляху, на яких вчитель початкових класів планує сконцентрувати свої зусилля. Разом із цілями і планами ціннісні орієнтири є послідовними компонентами регуляції життєдіяльності кожного педагога.

Проведені дослідження демонструють високу значимість цінностей професійної педагогічної діяльності, саме вони формують особистісне «Я»

майбутнього вчителя початкових класів, його професійну біографію. Чим багатша мотивація діяльності вчителя початкових класів, тим виразніше виступає його своєрідність в організації й методах роботи. І, навпаки, бідність мотиваційно-орієнтаційної сфери нівелює вчителів початкових класів і спричиняє їх професійну «безликість».

Класифікація професійно-педагогічних цінностей може бути визначена під кутом системного підходу, за тим планом, у якому ми визначаємо професійно-педагогічні цінності як елементи комплексу, що забезпечують професійну діяльність. Тобто, якісна професійна діяльність можлива тільки в тому разі, якщо вона забезпечується професійними цінностями. Місце професійно-педагогічних цінностей у структурі особистості майбутнього вчителя початкових класів визначається значущістю фахової діяльності. Найвищим ієрархічним рівнем сформованості професійно-педагогічних цінностей є рівень усвідомлення особистістю важливості обраної спеціальності. Залежно від його ступеня інші компоненти структури особистості будуть різною мірою залежати від різних професійних цінностей.

Структурний аналіз феномену «професійно-педагогічні цінності вчителя початкових класів» дав змогу визначити його компоненти, показники й ознаки. Структура означеного феномену постала у вигляді системи взаємопов’язаних і взаємообумовлених компонентів: змістово-процесуального, мотиваційного та рефлексивного.

Усі функції, природно, діалектично взаємопов’язані та взаємообумовлені. Отже, поняття «професійно-педагогічні цінності» в теоретико-ціннісній проблематиці має особистісне значення, виступає понятійним засобом для вираження об’єктивного ставлення до професійної діяльності особистості, до самої себе та інших людей.

Змістовно-процесуальний компонент формування педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів визначається такими професійними цінностями, як спостережливість, педагогічна уява, критичність, що відображаються в успішній реалізації всіх аспектів педагогічної діяльності:

емоційної, конструктивної, комунікативної, орієнтаційно-прогностичної, оцінювальної, творчої.

Рефлексивний і мотиваційний компоненти перетворюють професійний інтерес у стимул, який дозволяє людині свідомо й емоційно включатися в навчально-виховний процес, відображаючи особистісні потреби, мотиви, інтереси, цінності.

До основних ціннісних компонентів, що визначають формування педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів, важливо віднести цінності, які пов'язані з усвідомленням об'єктивної потреби та спеціальної значущості для суспільства професії вчителя початкових класів. Відповідаючи сучасним запитам у сфері освіти, майбутні вчителі початкових класів мають удосконалюватись в особистісному та професійному планах. Адже професіоналізм учителя початкових класів є інтегральною характеристикою його індивідуальних, особистісних і суб'єктивно-діяльнісних якостей; це цілісне утворення, яке дає можливість на максимальному рівні успішно вирішувати завдання, що є типовими для професії педагога.

Важливим завданням для майбутнього вчителя початкової ланки освіти постає турбота про психологічне здоров'я дітей, яка передбачає увагу до внутрішнього світу дитини: до її почуттів та переживань, захоплень та інтересів, здібностей та знань, ставлення до себе, однолітків та дорослих, до навколишнього світу, сімейних та суспільних подій, до життя загалом. Дитина має бути оточена достатньою симпатією та мати емоційну опору. Тому майбутній педагог повинен допомогти молодшому школяреві відповідно до його віку оволодіти засобами саморозуміння, самоприйняття і саморозвитку в контексті гуманістичної взаємодії з оточенням людьми в умовах культурних, соціальних, економічних реалій світу.

Учитель початкових класів покликаний щоденно створювати сприятливе для дитини і комфортне середовище, попереджувати конфлікти, викликати щирий інтерес до того, що відбувається, налагоджувати співпрацю і дружні взаємини в учнівському колективі, робити усе можливе, щоб шкільне життя

було радісним, наповненим життєвим смислом. Саме вчитель початкових класів є першим помічником дитини в ситуаціях емоційного напруження.

Педагогічна культура має допомогти майбутньому вчителю початкових класів постати перед учнями особистістю яскравою, неповторною, з притаманною ініціативою, творчою активністю, нестандартністю мислення, прагненням до новаторства. Нову стратегію підготовки майбутнього вчителя початкових класів вбачаємо пов’язаною зі становленням його професійної самосвідомості, рефлексивним та проектувальним ставленням до власної освіти. Педагогічну культуру майбутньої генерації вчителів початкових класів розглядаємо важливою умовою зростання їхнього професіоналізму.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

2.1. Цінності як професійно важливі якості педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів

У межах дослідження педагогічних цінностей майбутнього вчителя початкових класів, як основи його професіоналізму, нами проведений констатувальний етап експерименту. Метою педагогічного експерименту є теоретичне обґрунтування та експериментальна апробація організаційно-педагогічних умов, за яких оптимізується ціннісний аспект процесу формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета дослідження розв'язувалися такі завдання експерименту: 1) розробити діагностичний інструментарій, за допомогою якого можна виявити психолого-педагогічні цінності майбутнього вчителя початкових класів як основу його професіоналізму; 2) виявити динаміку формування професійно-педагогічних цінностей і ціннісних орієнтацій вчителя початкових класів; 3) визначити шляхи і способи формування професійно-педагогічних цінностей, які ведуть до високих досягнень у професійній підготовці фахівця початкової освіти; 4) розробити модуль «Професійно-педагогічні цінності майбутніх учителів початкових класів» у межах реалізації навчальної дисципліни «Теорія і методика виховної роботи» та апробувати його.

Дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету спеціальності 013 «Початкова освіта» та включало три етапи. Експериментом були охоплені 42 студенти факультету соціальної педагогіки та

психології. У ході нашого експериментального дослідження було запроваджено реалізацію модуля «Професійно-педагогічні цінності майбутніх учителів початкових класів» (навчальна дисципліна «Теорія і методика виховної роботи»), спрямований на формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів. Зміст лекційних і практичних занять, проведення дидактичних ігор, тренінгів особистого і професійного зростання допомогли у створенні функціональної моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів та розробки технології «Формування психолого-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів».

У нашому дослідженні йдеться про визначення та класифікацію цінностей педагогічної культури студентів, які впливають на процес їхньої професіоналізації. Життєве і професійне самовизначення майбутнього вчителя початкових класів відбувається під час навчання в університеті і, обравши професію, студенти вступають у період професійної підготовки, їхня навчальна діяльність змінюється на навчально-професійну.

Розвиток особистості вчителя початкової школи детерміновано, перш за все, соціальними чинниками: провідним видом їх діяльності, спілкуванням, умовами соціалізації загалом. Як доводять дослідження і практичний досвід, завдяки високому рівню розвитку фізичних і психічних здібностей студенти успішно справляються з виконанням своїх ролей і функцій в діяльності (успішність у навчанні, ефективна праця). У результаті проведеного нами дослідження виявлені особливості ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів.

У нашому дослідженні стосовно ціннісних орієнтації майбутніх учителів початкових класів визначені основні завдання. Вони полягали в тому, щоб: 1) вивчити структуру ціннісних орієнтацій та роль різних цінностей у житті майбутніх учителів початкових класів; 2) порівняти ціннісні орієнтації майбутніх учителів початкових класів денної та заочної форм здобуття освіти;

3) проаналізувати можливості і шляхи реалізації ціннісних орієнтації майбутніх фахівців у педагогічній діяльності і житті.

За основу взято методику М. Рокича, суть якої полягає в ранжуванні списку цінностей і бальній оцінці можливостей їх реалізації в діяльності. Учений розрізняє дві групи цінностей: 1) термінальні (цінності-цілі); 2) інструментальні (цінності-засоби).

Респондентам надаються два відповідних списки цінностей (по 18 у кожному).

У ході нашого експерименту опитувальник був модифікований: замість двох списків цінностей майбутнім учителям початкових класів видавався один, що включає основні термінальні й деякі інструментальні цінності. Звернемося до табл. 2.1, у якій представлені ціннісні орієнтації опитуваних студентів.

Аналізуючи отримані дані, ми з'ясували, що в загальній ієрархії цінностей опитаних студентів високі рангові номери отримали наступні: здоров'я (1); щасливе сімейне життя (2); любов (3); наявність хороших друзів (4,7); матеріальна забезпеченість (4,8), цікава улюблена робота (5,6); освіта (6,8); уміння долати труднощі, незалежність у думках (9); чесність, чиста совість (10).

Невисокі ранги у таких цінностей, як: задоволення, розваги (20,21); професійна кар'єра, життєвий успіх (19,20); віра в Бога (17,18); суспільне визнання й особистий авторитет (16,18); креативний підхід (16,19); можливість приносити користь людям (15,21); висококваліфікована людина (15) і деякі інші.

Слід відмітити, що в змісті життєвих цінностей у обстежених майбутніх учителів початкових класів виявилося більше схожості, ніж відмінностей. І це не випадково: адже йдеться про одну соціальну групу з дуже багатьма однаковими характеристиками (стать, соціальне положення, освіта, професія, спосіб життя, вікові особливості тощо).

Таблиця 2.1

Ціннісні орієнтації майбутніх учителів початкових класів

№ з/п	Цінності	Ранговий номер		Ступінь реалізації в педагогічній діяльності (з 10 балів)	
		Денна. форма	Заочна форма	Денна форма	Заочна форма
1	Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	6	8	9,3	7,4
2	Престижна висококваліфікована людина	15	14	4,3	4,3
3	Цікава улюблена робота	7	5	7,8	7,2
4	Здоров'я (фізичне і психічне)	1	1	6,1	6,3
5	Любов (духовна і фізична близькість з коханим)	3	3	6,6	7,0
6	Наявність хороших вірних друзів	4	7	8,6	7,0
7	Щасливе сімейне життя	2	2	7,1	6,2
8	Матеріальна забезпеченість, благополуччя	8	4	4,5	5,4
9	Суспільне визнання, особистий авторитет	18	16	7,1	5,5
10	Можливість приносити користь людям, праця заради інших	21	15	8,9	6,3
11	Незалежність у вчинках і судженнях, свобода	9	12	6,8	5.8
12	Творчість {можливість творчої діяльності)	16	19	8,7	6,7
13	Мирне спокійне життя	5	*6*	7,2	7,7
14	Професійна кар'єра, високий рівень життєвих досягнень	19	20	6,5	5,2
15	Чесність, чиста совість	10	10	7,7	7,6
16	Задоволення, розваги	20	2!	5,7	5,3
17	Мудрість розуму, раціоналізм	13	11	8,3	5,9
18	Активне діяльне життя, її емоційна насиченість	12	17	8,4	6,6
19	Тверда воля, уміння долати труднощі	14	9	8,0	6,9
20	Упевненість в собі і віра в краще життя	11	13	7,7	7,2
21	Віра в Бога	17	18	6,2	6,3

Що стосується відмінностей між ціннісними орієнтаціями майбутніх учителів початкових класів денної та заочної форми навчання, то вони значні і починаються з четвертого рангового місця. Для студентів денної форми важливіше мати друзів, а для заочників – матеріальне благополуччя (більше сімейних людей, що живуть за власні гроші, з дітьми). Майбутні вчителі початкових класів заочної форми здобуття освіти високо оцінюють обрану

роботу (вони мають і добре знають її), а у студентів денної форми навчання ця цінність з нижчим рангом (вони більше думають про навчання). У майбутніх учителів початкових класів денної форми навчання впевненість у собі і віра в майбутнє слабше, ніж у заочників, які вже перевірили себе в житті та на практиці.

Сказане вище підтверджується додатковою статистичною обробкою тих даних, які наведені в таблиці 2.1. Зокрема, про це свідчить коефіцієнт рангової кореляції, обчислений за формулою Ч. Спірмена:

$$r = 1 - \frac{6\Sigma d^2}{n^3 - n},$$

де Σd^2 – сума квадратів різниць рангів, N – число оцінюваних показників. Відносно рангів ціннісних орієнтації у студентів стаціонарного і заочного відділення

$$r = 1 - \frac{924}{9240} = 1 - 0{,}10 = 0{,}90$$

Таким чином, у ході математичної обробки даних ми виявили, що між ціннісними орієнтаціями майбутніх учителів початкових класів денної та заочної форм здобуття освіти існує достовірна кореляція.

Результати самооцінки студентами можливостей реалізації своїх ціннісних орієнтацій у педагогічній діяльності відображено в таблиці 2.2.

В іншому опитуванні ставилося завдання виявити ціннісні орієнтації студентів шляхом перерахування якостей, які їм понад усе подобаються в людях і які хотілося бачити у своїх однокурсників. Таким чином, характеризуючи інших, дослідники немовби висвічували (проєктували) свою особу, свій погляд на найбільш цінні властивості.

Таблиця 2.2

Якості особистості, які найбільше ціняться майбутніми вчителями початкових класів

№ з/п	Якості	% відповідей	Ранг
1	Працьовитість	38,0	8
2	Дисциплінованість	18,0	13,5
3	Відповідальність	39,0	7
4	Принциповість	15,0	15
5	Непримиренність до моральних вад	18,0	13,5
6	Незалежність і сміливість у думках	44,0	6
7	Освіченість і ерудиція	34,0	11
8	Порядність	57,0	3
9	Інтелектуальність, розум	22,0	12
10	Відчуття товариства, готовність допомогти у складній ситуації	60,0	2
11	Скромність	37,0	9
12	Чесність	65,0	1
13	Доброта	55,0	4
14	Почуття обов’язку	36,0	10
15	Естетичний смак	49,0	5

За класифікацією М. Рокича, перераховані в таблиці 2.2 якості можна віднести до інструментальних цінностей, оскільки в своїй сукупності вони допомагають людині досягти найважливіших життєвих цілей, зокрема розвитку і самовдосконалення особистості. Названі якості характеризують відношення майбутніх учителів початкових класів до праці, навчання, освіти, ставлення до інших людей, етичних цінностей, людської краси.

Як показують наведені дані, понад усе майбутні вчителі початкових класів цінують в однокурсниках і взагалі такі якості, як чесність (1); товариськість (2); порядність (3); доброту (4); естетичний смак, уміння стежити за собою, бути в хорошій формі (5) та ін. Слід підкреслити, що хоча деякі з перерахованих якостей мають нижчі рангові місця, вони все одно належать до найбільш цінних особистих якостей. Доцільно підкреслити, що їх можна розглядати і як важливі для успішного навчання, для майбутньої педагогічної діяльності опитаних майбутніх учителів початкових класів. У той же час, рівень розвитку зазначених якостей у студентів ще недостатній, що відзначали самі ж учасники експерименту. Наприклад, коли, перераховувалися труднощі

адаптації до навчання у закладі вищої освіти, перешкоди в навчанні, то дехто з опитуваних вказував, що йому не вистачає дисциплінованості, відповідальності, працьовитості, самостійності, почуття обов'язку, чесності (використання шпаргалок) і деяких інших якостей.

Ціннісні орієнтації особистості існують у свідомості не тільки в понятійній, але і в образній формі, зокрема у вигляді ідеалу людини або ідеалу (уявлення) життя. Нас цікавило, яким бачать студенти ідеал сучасного педагога, зокрема початкової ланки. Для цього респондентам запропоновано написати есе про вчителя початкових класів, педагогічну професію. Контент-аналіз цих творів дозволив виявити, які якості вчителя цінують студенти, на кого вони хотіли б бути схожими. У загальну характеристику ідеального вчителя початкових класів кожен студент додавав щось своє, заповітне, і в результаті образ такого педагога вийшов багатогранним, з кількома десятками позитивних якостей. Ми подаємо результат у скороченій формі, поєднавши окремі якості в інтегральні властивості особистості вчителя початкових класів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Ідеальна модель педагога
за оцінкою майбутніх учителів початкових класів

№ з/п	Якості	Ранговий номер
1	Передові погляди, гуманізм	13
2	Схильність до педагогічної роботи з молодшими школярами	3
3	Любов до дітей	2
4	Професійна підготовленість для роботи в початкових класах	1
5	Загальна культура, ерудиція	5
6	Прагнення до нового, творчість у роботі	10
7	Уміння навчати і виховувати молодших школярів	4
8	Педагогічні здібності, адаптовані для роботи в початковій школі	7
9	Риси вдачі, які забезпечують успіх у роботі з молодшими школярами	6
10	Розвинений інтелект	9
11	Сильна, але м'яка за формою прояву воля	11
12	Культура почуттів, емоційна близькість з дітьми	12
13	Працьовитість	8
14	Привабливість	14

Перераховані у таблиці 2.3 якості є професійно значущими для студентів. Разом з тим, судячи з рангових номерів, їх значимість неоднакова. Високо ставляться такі якості, як професійна підготовленість (знання і вміння), педагогічна спрямованість на молодших школярів, широкий кругозір, загальна культура вчителя початкових класів. Потім визначені педагогічно важливі риси вдачі, здібності, інтелектуальні і емоційно-вольові особливості. Низькі ранги дісталися зовнішнім якостям майбутнього вчителя початкових класів, поглядам і переконанням.

Ціннісні орієнтації існують не тільки на когнітивному рівні. Вони мотивують активність особистості майбутнього вчителя початкових класів, стають регуляторами поведінки і діяльності. Діяльнісну сторону ціннісних орієнтацій можна побачити в тому, як вчиться студент, у якому напрямку розвиває свою особистість. Охарактеризуємо види улюблених навчальних занять, спосіб життя студентів у зв'язку з їхніми ціннісними орієнтаціями (табл. 2.4, що представляє результати анкетування студентів).

Таблиця 2.4

Види позанавчальних занять майбутніх учителів початкових класів

№ з/п	Основні показники	%, відповідей	Ранговий номер
1	Перегляд телепередач, кінофільмів	44,1	2
2	Читання газет, журналів, художньої літератури	34,5	4
3	Музика, спів, художня самодіяльність	20,3	5
4	Малювання	10,1	10
5	Спорт, фізкультура	8,2	12
6	Рукоділля	33,4	8
7	Танці, дискотека	9	11
8	Спілкування з рідними і друзями, прогулянки	42,0	3
9	Заняття в гуртках (предметних, наукових й ін.)	17,6	6
10	Домашні справи, виховання своїх дітей	47,5	1
11	Інші види діяльності (громадська діяльність, комп'ютер, написання віршів і ін.)	12,1	9
12	Немає вільного часу для хобі, особистих захоплень	13,5	1

Аналіз результатів опитування дає підстави констатувати, що заняття майбутніх учителів початкових класів достатньо різноманітні. Їхня участь у перерахованих видах діяльності робить їх життя активним, змістовним і

цікавим. Навчання, хоча і є найважливішою справою студентів, не може сповна задовольнити їхніх потреб, реалізувати всі ціннісні орієнтації, а позанавчальні заняття, хобі і захоплення виступають багато в чому як компенсаційні форми діяльності, доповнюючи провідний вид і сприяючи розвитку всіх аспектів особистості. Багато важливого для студентів і в професійному плані, що стане необхідним надалі не тільки для розвитку особистості, а й в навчально-виховній роботі зі школярами.

Таким чином, можна зробити висновок, що ціннісним орієнтаціям належить дуже важлива роль у навчально-професійній діяльності студентів, у цілеполяганні, мотивації і регуляції їхньої активності. Дослідження показало, що значущі для майбутніх учителів початкових класів цінності достатньо гармонійно поєднуються з цінностями всього суспільства. Педагогічна діяльність надає можливості для успішної реалізації багатьох ціннісних орієнтацій майбутніх учителів, але не повною мірою, і це ставить проблему поліпшення умов їхньої педагогічної праці і життя.

У контексті проведеного дослідження нами докладніше розглянути аспекти розвитку особистих і професійно важливих якостей майбутніх учителів початкових класів як основу професійно-педагогічних цінностей початкової ланки освіти. Мета нашого завдання полягає в тому, щоб: 1) з'ясувати, наскільки особистість студентів відповідає обраній вчительській професії; 2) оцінити рівні сформованості загальної педагогічної спрямованості особистості досліджуваних і розвитку окремих професійно-важливих якостей; 3) встановити співвідношення значущості і реального вираження найважливіших професійно-важливих якостей; 4) виявити плюси і мінуси професійно-особистого розвитку майбутніх учителів початкових класів і намітити шлях подолання наявних недоліків. Завдання вирішуються в єдності.

Звернемося до типології особистості досліджуваних майбутніх учителів початкових класів і, перш за все, розглянемо соціально-професійні типи особистості, які можна виділити за методикою Дж. Голланда. Вона заснована на класифікації людей за шістьма базисними типами, до яких відносяться:

1) реалістичний; 2) інтелектуальний; 3) соціальний; 4) конвенційний (або традиційний); 5) винахідливий; 6) артистичний.

Респондентам пропонувався тест, у якому шляхом самоспрямованого пошуку визначаються професійні переваги: всього надаються 42 пари професій, де в кожному випадку потрібно вибрати одну з двох. Для обробки даних використовується ключ до тесту, що дозволяє розподілити і згрупувати випробовуваних за вищеназваними типами, а також оцінити обґрунтованість вибору професії. Структура професійних переваг майбутніх учителів початкових класів наведена у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Структура професійних переваг майбутніх учителів початкових класів

№	Професійно-особистісні типи	Середній бал (із 14)
1	Реалістичний тип	5,6
2	Інтелектуальний тип	5,2
3	Соціальний тип	9,9
4	Конвенційний тип	6,3
5	Винахідливий тип	5,9
6	Артистичний тип	8,7

Ураховуючи середньо-груповий бал, основні професійні переваги майбутніх учителів початкових класів віддали соціальному (1-е місце), артистичному (2-е місце) і конвенційному типам (3-е місце). Пріоритет соціального типу свідчить про те, що більшість опитаних цілком правильно вибрали професію вчителя початкових класів. Цей же факт дозволяє зробити висновок, що студенти з переважанням у них соціального типу мають цілий ряд професійно-важливих якостей (за методикою Дж. Голланда): соціальні вміння, прагнення до контактів з людьми, їх навчанню і вихованню, гуманність, активність, емоційність, товариськість, психологічне сприйняття людини, розвинені вербальні здібності.

Особистість кожного багатогранна; їй належать властивості не одного, а багатьох типів, про які говорить Дж. Голланд. Отже, кожна людина може опановувати багато професій, але різною мірою. Переважна частина опитаних майбутніх учителів початкових класів понад усе придатна до педагогічної

діяльності. Розподіл майбутніх учителів початкових класів за переважним базисним типом наведено у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Розподіл майбутніх учителів початкових класів за переважним особистим типом Дж. Голланда

№	Тип особистості	% студентів
1	Студенти з переважним соціальним типом	63,7
2	Студенти, у кого на І-му місці артистичний тип	27,3
3	Студенти на І-му місці інтелектуальний тип	6,7
4	Студенти на І-му місці підприємницький тип	2,3
5	Інші студенти	–

Показники таблиці 2.6 підтверджують, що у більшості опитаних студентів переважає соціальний тип, а отже, є професійно важливі якості вчителя початкових класів. На 2-у місці група студентів з переважанням артистичного типу. До того ж у студентів 2-ї групи є і властивості соціального типу (у одних цей тип на 2-му місці, у інших – на 3-му місці і так далі). Студенти з переважанням інтелектуального і підприємницького типів склали меншу частину, причому, як виявлено, у студентів властивості соціального типу (професійно важливі якості вчителя початкових класів) виражені в достатньо розвиненій формі, за ранжуванням вони займають 2-3 місця.

Для вивчення професійно-особистісних якостей майбутніх учителів початкових класів була також застосована методика, запропонована Є. Роговим. Вона дозволяє виявити не тільки низку важливих професійно важливих якостей (комунікабельність, організованість, спрямованість на предмет, інтелектуальність, мотивацію схвалення), рівень їх розвитку, але й тип особистості за переважними професійно важливими якостями, стосовно характеру професійної спрямованості. Згідно цій типізації, серед учителів початкових класів виділяються такі основні типи, як «комунікатори», «організатори», «наочники», «інтелігенти» («просвітителі»).

Обстежуваним пропонувався опитувальник з 50 твердженнями, які проектували ті або інші професійно важливі якості вчителя початкових класів. Обирається варіант відповіді. При обробці отриманих даних вираховувалися

бали за кожною професійно важливою якістю, оцінювався рівень її розвитку в студентів і робився висновок про переважний тип особистості вчителя початкових класів. Основні результати представлені у (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Оцінка професійно важливих якостей майбутніх учителів початкових класів

№	Показники	Середній бал (з 10)	Ранг
1	Товариськість	5,8	1
2	Організованість	5,5	2
3	Спрямованість на предмет	2,9	5
4	Інтелігентність	5,4	3
5	Мотивація схвалення	4,5	4

Показники таблиці 2.7 свідчать про те, що в майбутніх учителів початкових класів оцінювані професійно-важливі якості розвинені в межах норми (3-7 балів із 10), за винятком однієї властивості – направленості на предмет; бал 2,9 знаходиться поряд з нижньою межею норми. Виявлений недолік може свідчили про насичення пізнавально-наочних інтересів старшокурсників і в той же час про необхідність посилення спрямованості майбутніх учителів початкових класів на навчальні предмети.

Було зроблено розподіл майбутніх учителів початкових класів за рівнями розвитку професійно важливих якостей (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Групи майбутніх учителів початкових класів за рівнями розвитку професійно важливих якостей

№ з/п	Показники	% обстежуваних
1	Студенти, у яких усі якості у зоні норми	42,9
2	Студенти, які мають якості у зоні нижче норми	31,0
3	Студенти, у яких частина професійно важливих якостей у зоні вище норми	26,1

Згідно з наведеними даними, 69,0% опитаних мають достатній і частково високий рівень розвитку оцінюваних п’яти професійно важливих якостей, а у 31,0% студентів деякі з цих професійно важливих якостей (спрямованість на предмет і ін.) отримали низький бал. Це ще раз доводить, що формування

професійно важливих якостей проходить суперечливо, розвиток супроводжується як підйомами, так і спадами.

Охарактеризуємо загальнопедагогічні професійно-важливі якості, якими володіють представники різних типів учителів (за Є. Роговим та ін.), і які повинні бути у досліджуваних майбутніх учителів початкових класів.

«Комунікатори» відрізняються екстровертністю, комунікабельністю, доброзичливістю, здатністю до емпатії, любов'ю до дітей, привабливістю, емоційністю, пластичністю поведінки і низькою конфліктністю; вони впливають на учнів через механізми сумісності, взаємопорозуміння. «Організаторам» притаманні лідерські якості, сильна воля, вимогливість, організованість, енергійність, діловитість: краще всіх вони використовують механізми співпраці з учнями, колективної зацікавленості, дисципліни. Для «наочників» характерні професійна компетентність, інтерес до науки і навчальних предметів, спостережливість, прагнення до творчості. «Інтелігентам» притаманні такі властивості як інтелектуальність, загальна культура, висока моральність, здатність впливати на учнів шляхом просвітницької діяльності.

Спостереження за представниками цих типів у студентській масі підтверджує, що в них дійсно є відповідні типи професійноважливих якостей. Крім того, ці якості виявлялися і при використанні інших методик. У моноспрямованих осіб виявляються в основному властивості одного типу, а у поліспрямованих – одночасно властивості різних типів. У другому випадку кількість професійно-важливих якостей велика, тому поліспрямованість осіб дає вчителеві деякі переваги. Разом з тим, слід відмітити, що ідеальних в усіх відношеннях учителів не буває: у кожного є свої плюси і мінуси.

Отже, наявність у майбутнього вчителя початкових класів (відносно моно- і поліспрямованих осіб) властивостей різних типів можна ілюструвати у вигляді стовпцевих гістограм, які відображають індивідуальні варіанти особистості.

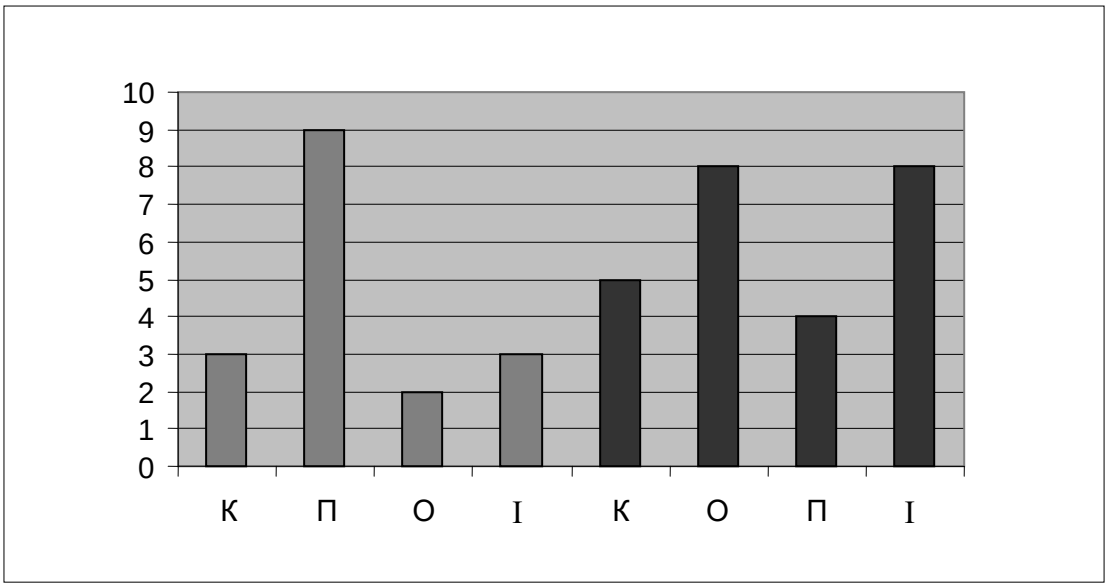

Рисунок 2.1. Професійно важливі якості особистості

Умовні позначення: К – якості «коммунікатора», О – якості «організатора», П – якості «предметника», І – якості «інтелігента».

Як бачимо на гістограмі у моно- і поліспрямованих особистостей є професійно важливі якості усіх чотирьох типів особистості. Слід підкреслити, що при моноспрямованості помітно превалюють якості одного типу, які можуть перевищувати зону норми (3-7 балів), а у випадку поліспрямованості якості різних типів можуть знаходитися на одному рівні розвитку або бути на близьких рівнях.

Крім виявлення професійно важливих якостей у межах дослідження типологічних особливостей майбутніх учителів початкових класів було застосовано низку методик для вивчення окремих психолого-педагогічних властивостей особистості. Так, було апробовано тестований рівень розвитку педагогічної направленості студентів за опитувальником, який нами було запозичено у В. Успенського. Аналіз результатів оцінки рівня педагогічної спрямованості опитаних представлений у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Рівні педагогічної спрямованості особистості майбутніх учителів початкових класів

№ з/п	Рівні спрямованості	Бали	% опитаних	
			Денна форма	Заочна.форма
1	Дуже високий	25-30	14,6	18,3
2	Середньо-високий	19-24	65,9	59,7
3	Середній	13-18	19,5	22,0
4	Середньо-низький	7-12	-	-
5	Дуже низький	6 і менше	-	-

Згідно показників табл. 2.9, у більшості майбутніх учителів початкових класів переважає високий рівень педагогічної спрямованості особистості, середній рівень виявлено у 1/5 обстежених, а низький рівень не було виявлено.

Отже, серед усіх головних професійно важливих якостей учителя початкових класів як першочергові найчастіше називаються любов до дітей (у поєднанні з любов'ю до професії) і професійна підготовленість (разом з педагогічною майстерністю). При цьому в одній групі опитуваних на першому місці любов до дітей, а професійна підготовленість на другому місці; у іншої, приблизно такої ж групи, навпаки, професійна підготовленість на першому місці, а любов до дітей – на другому місці.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що співвідношення загальнопедагогічного і специфічного у професійно важливих якостях учителя початкових класів слід розглядати не в плані зіставлення загального й особливого, а в єдності, взаємодоповненні того чи іншого.

У результаті дослідження підтвердилося, що ціннісні орієнтації вчителя початкових класів виявляється в трьох аспектах: 1) у наявності низки особливих якостей, потрібних майбутньому вчителю початкових класів і необов'язкових для інших педагогів; 2) у різному рівні розвитку деяких професійно важливих якостей, загальних для всіх учителів; 3) у різній ранговій структурі одних і тих же професійно важливих якостей у різних учителів.

Майбутні вчителі початкових класів усвідомлюють наявність загального і специфічного у професійно важливих якостях і прагнуть сформувати їх у себе. Це повинно враховуватися в організації фахової освіти з тим, щоб забезпечити на належному рівні і загально професійну, і специфічну підготовку майбутнього вчителя початкових класів, не допускаючи перебільшення і недооцінки ролі того або іншого професійного аспекту особистості.

2.2. Модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів класів

У процесі життєвої активності дорослої людини в сучасному суспільстві професія є одним із засобів реалізації професійних цінностей. У зв'язку з цим гостро постає потреба у висококваліфікованих спеціалістах, які творчо, ініціативно здійснюють свою діяльність. Тому, перед вищою педагогічною школою стоїть невідкладне завдання відпрацювання чіткої перспективної моделі, що передбачала б професійну підготовку майбутнього фахівця, який відповідав би вимогам сучасного суспільства.

Ціннісні моделі можуть бути й образами явищ, які реально існують, але не одержали широкого розповсюдження, тобто не перейшли остаточно зі сфер належного в особисте буття. Слід підкреслити, що аксіологічна модель педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів може бути також образом якого-небудь реально існуючого і досить широко розповсюдженого явища, що втілює вищу, з точки зору суб'єкта, ступінь досконалості.

Необхідно підкреслити, що на різних етапах складання функціональної моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів ми зверталися до аналізу професійно важливих операцій та дій, що виникають у їхній діяльності, і дійшли висновку, що функціональна модель розкриває, крім процесу формування професійно-

педагогічних цінностей вчителя означеного профілю, структуру особистісних цінностей суб'єкта.

Формування моделі аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів ми досліджуємо з урахуванням нових умов сучасного стану початкової ланки освіти. Запропонована нами модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів складається з двох функціональних блоків: теоретичного і практичного.

До теоретичного блоку відноситься: ретроспективний аналіз законодавчої бази України в галузі освіти, наукової літератури (Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Указ Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти») для наукового аналізу дослідження проблеми формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів; урахування рівня сформованості демократичних засад суспільства, стратегічних напрямів реформування освіти – орієнтаці на загальнолюдські цінності на шляху до європейської спільноти; формування ціннісного ставлення до особистості майбутнього вчителя початкових класів, як компонент розуміння функціонування студентів та педагогів у закладах вищої освіти та свідомого застосуванню способів проектування оптимальних умов навчання і виховання суб'єктів освітнього процесу; розробка адаптивної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів.

Практичний блок включає: формувальний етап експерименту для апробації ефективності розробленої моделі. Формувальний етап експерименту передбачав поетапну реалізацію педагогічних умов сформованості педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів та експериментальну перевірку технологічного забезпечення реалізації цих умов: усвідомлення значущості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, стимулювання розвитку

смислових утворень та ціннісних орієнтацій, формування потреби в педагогічній рефлексії.

Обґрунтована структура моделі дала змогу визначити критерії: загально-інтелектуальний рівень розвитку; практична реалізація загальнопедагогічних знань і вмінь; система фахових знань, умінь і навичок; наявність професійних інтересів; усвідомлення та наявність професійних цінностей; наявність професійних цінностей; професійна спрямованість; самоосвітня діяльність; самооцінка професійної діяльності, які характеризують сутності ознак кожного із компонентів (мотиваційно-цільового, когнітивного, емоційно-вольового, оцінного) та розмежувати відповідні рівні: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний.

Мета контрольного етапу експериментального дослідження полягає у виявленні рівнів сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів та формуванні аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Аксіологічна компонента професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів складає сукупність педагогічних цінностей, створених людством і своєрідно складених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі, де вчитель початкових класів оволодіває ідеями і технологією педагогічної діяльності, і в залежності від ступеня їх використання в реальному житті, цінує їх як найбільш значимі.

Означена вище компонента професійно-педагогічної культури включає сукупність педагогічних цінностей, розповсюджених на сучасному етапі розвитку освіти. У процесі педагогічної діяльності відбувається оволодіння визначальними ідеями, концепціями, сукупністю знань та вмінь. Знання, ідеї, концепції, які мають на певному етапі найбільшу значимість для суспільства й окремої педагогічної системи, виступають як педагогічні цінності.

Отже, цінності вчителя початкових класів – це внутрішній, емоційно-заснований регулятор діяльності, який визначає його відношення до

оточуючого світу, до себе і моделює зміст і характер здійснюваної ним професійної діяльності.

Залежно від змін умов соціально-педагогічної діяльності, розвитку потреб суспільства й школи, особистості змінюються та переоцінюються педагогічні цінності. Ступінь присвоєння особистістю педагогічних цінностей залежить від стану педагогічної свідомості, тому що факт формування цінностей, тієї або іншої педагогічної ідеї, педагогічного явища відбувається у процесі оцінки її особистістю.

Професійно-педагогічна свідомість виконує складну регулятивну функцію: вона структурує навколо особистісного «ядра» все різноманіття способів навчальної, методичної, виховної, наукової, суспільно-педагогічної діяльності. Ієрархія видів діяльності вчителя початкових класів стимулює розвиток індивідуальності. Професійно-групові цінності є сукупністю ідей, концепцій, норм, що регулюють професійно-педагогічну діяльність сталих груп фахівців у межах певних освітніх інститутів. Ці цінності виступають орієнтирами педагогічної діяльності. Вони виступають як пізнавально-діяльнісна система, що володіє відносною стабільністю й повторюваністю.

Індивідуально-педагогічні цінності – це система ціннісних орієнтації особистості, складне соціально-психологічне утворення, що відбиває її цільову й мотиваційну спрямованість. Цей компонент є світоглядною характеристикою особистості. Кожен учитель початкових класів асимілює суспільно-педагогічні й професійно-групові цінності, будує свою власну систему цінностей, елементи якої приймають вид аксіологічних функцій.

У процесі розвитку ціннісної свідомості студентів важливу роль відіграє технологічний компонент професійно-педагогічної культури, який найтісніше пов’язаний з поняттям педагогічної діяльності.

Розглядаючи педагогічну технологію в контексті професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів, правомірно виділити в її структурі такий елемент, як технологія педагогічної діяльності, що включає

сукупність прийомів і способів цілісної навчально-виховної діяльності педагога.

Технологія з формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів повинна передбачати синхронний розвиток фахових здібностей особистості в освітньому процесі.

Метою розробленої педагогічної технології є якісна зміна структури професійно-педагогічних цінностей майбутніх фахівців, усвідомлення особистості дитини як основної педагогічної цінності.

Досягнення мети технології відбувається через реалізацію структурного компоненту – завдань.

У процесі конструювання педагогічної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів необхідно розв’язати низку завдань: 1) визначити етапи технологічного процесу формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій; 2) науково аргументувати застосування цієї технології для студентів різноманітного рівня сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій; 3) визначити специфічний змістовний компонент технології, враховуючи різний рівень сформованості педагогічної культури студентів; 4) обґрунтувати сукупність методів та засобів для кожного етапу педагогічної технології з урахуванням специфіки студентів як об’єкта впливу; 5) забезпечити систематичну рефлексію студентом стану й процесу зміни власної системи професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій.

Вирішення цих завдань забезпечить обґрунтування процесу формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя початкових класів. Цілеспрямований та послідовний шлях досягнення цілей експерименту можливий на основі визначення етапів технологічного процесу.

Запропонована нами педагогічна технологія з формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів складається з чотирьох взаємозалежних етапів.

Перший етап технології – діагностика рівнів сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій. Виявлення початкового рівня сформованості цілісної системи цінностей майбутнього вчителя початкових класів та його професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій. Він здійснюється у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, з перших курсів навчання. Завданням першого етапу технології є виявлення студентом особистої цілісної системи педагогічних цінностей та професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, усвідомлення закономірностей їхньої ієрархії, місця та ролі педагогічних цінностей і професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій у цілісній системі студентської життєдіяльності.

Другий етап – інтеріоризація професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій. Він збагачує уявлення про цілі, сутність й спрямованість сучасного педагогічного процесу, цінності професії як провідної характеристики особистості педагога.

З позицій домінантної професійної цінності – особистості дитини майбутній учитель аналізує власну професійну підготовку та визначає шляхи подальшого професійного становлення.

Із результатів другого етапу логічно витікає наступний, третій етап, найбільш складний. Це етап трансформації професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, у ході якого студент організує свою педагогічну діяльність під час практичних, семінарських занять та виробничої (педагогічної) практики в школі з науково-теоретичних позицій, на основі зміни, переоцінки системи професійних цінностей та ціннісних орієнтацій. Цінності особистості дитини відображаються у продумуванні кожного компоненту педагогічного процесу, у практичній діяльності майбутнього педагога.

Четвертий етап технології визначається як етап проектування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій. Він включає як самодіагностику професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, так і прогнозування свого подальшого професійного й особистісного розвитку: формує здатність проектувати себе у майбутній професійній діяльності.

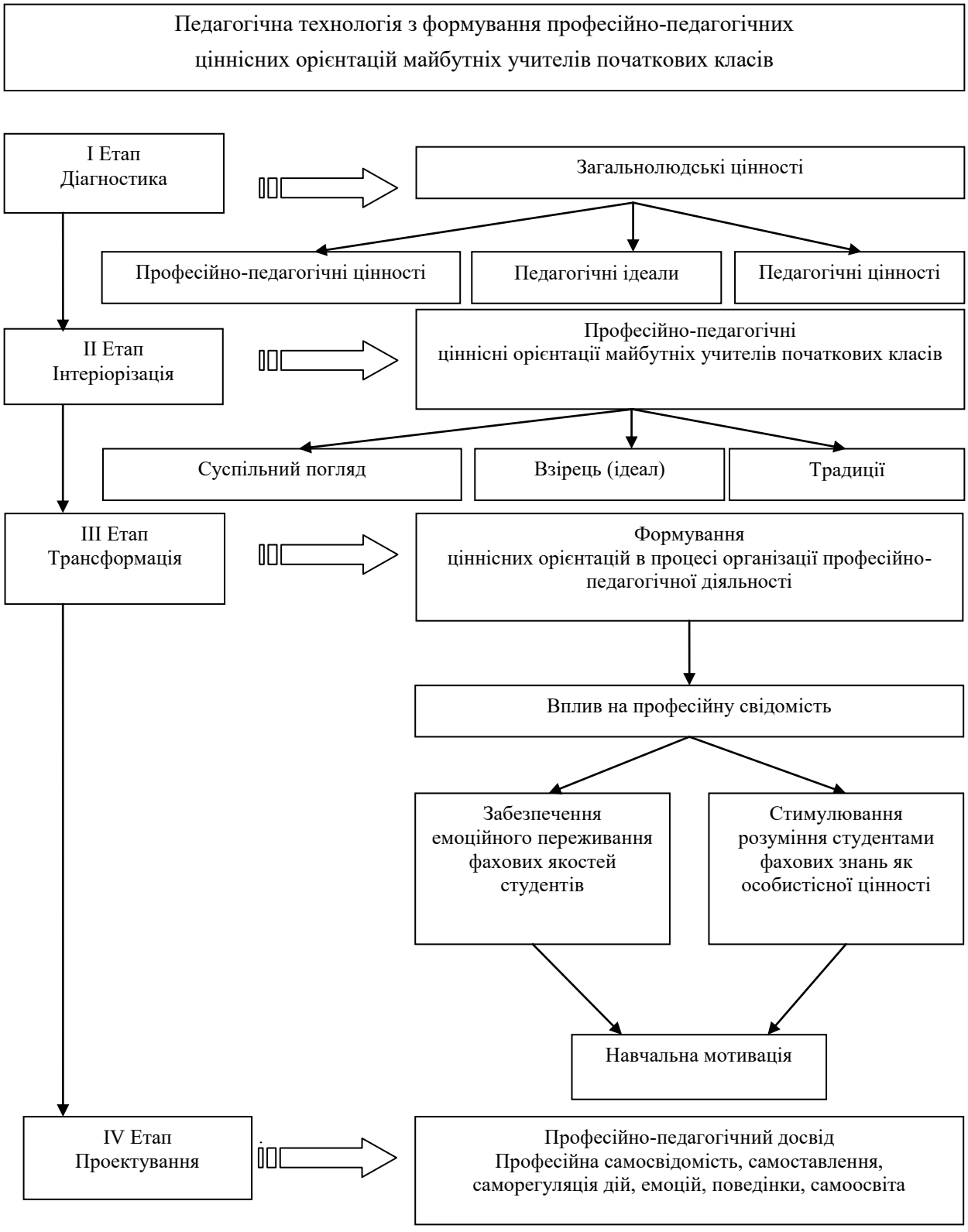

Рисунок 2.2. Педагогічна технологія формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів

Для забезпечення достовірності результатів дослідно-експериментальної роботи здійснювали вибірку студентів одного курсу, у контрольних (КГ) та експериментальних групах (ЕГ) роботу проводили досвідчені викладачі; протягом навчального року в групах відповідно до курсу навчання вивчався однаковий за змістом і структурою навчальний матеріал.

В основу педагогічного експерименту покладена розроблена педагогічна технологія формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів.

У процесі роботи над проблемою формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів, як зазначалося раніше, постала необхідність впровадження ефективної педагогічної технології та розробки доцільних форм, методів та засобів навчання.

Під час дослідження ми встановили, що професійно-педагогічні цінності становлять самостійний аксіологічний компонент цілісної системи життєвих орієнтацій майбутнього вчителя початкових класів, який відображається у його професійній самосвідомості. Завдяки самосвідомості майбутній фахівець розуміє ступінь невідповідності власних якостей вимогам професії і намагається подолати це протиріччя.

Психофізіологічний зріз аналізу професійно-педагогічної діяльності дозволив визначити вимоги до інтегральних характеристик особистості майбутнього вчителя початкових класів: мотивації, професійної спрямованості, здібностям, характерологічним рисам та соціально-психологічним якостям особистості. Усі ці характеристики взаємопов’язані й базуються на основі ціннісних орієнтацій особистості.

У ході експериментальної роботи постала необхідність визначення критеріїв продуктивності педагогічної культури, які необхідні для аналізу результатів кожного з етапів педагогічної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій.

У визначенні критеріїв ми виходимо з того, що вони повинні бути найважливішими показниками досягнення мети, змістовним вираженням якої є

сформована цілісна система професійно-педагогічних цінностей, відображаючи її домінанту – особистість дитини, також достатня представленість цінностей професійної сфери серед цінностей інших сфер людської життєдіяльності.

На підставі вивчення мотиваційно-ціннісної системи навчання та висновків експертів – досвідчених педагогів найбільш доцільними критеріями професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій студентів можуть бути: 1) загально-інтелектуальний рівень розвитку; 2) практична реалізація загально-педагогічних знань; 3) система фахових знань, умінь і навичок; 4) наявність професійних інтересів; 5) усвідомлення професійних цінностей; 6) наявність професійних мотивів; 7) професійна спрямованість; 8) самоосвітня діяльність; 9) самооцінка професійної діяльності.

Виходячи з визначення ефективності діяльності як співвідношення між досягнутим результатом й цілями діяльності, в якості критеріїв ефективності діяльності студентів по вивченню дисциплін були прийняті їх навчальна активність та успішність цієї діяльності. Ступінь активності студента, його старанність, наполегливість та ініціативність залежить від ставлення до певного предмета. Активність при цьому розглядається як свідоме підвищення інтенсифікації дії, яке виходить з навчальної суспільної установки та власних інтересів студента.

Під навчальною самоорганізацією розуміється діяльність індивіда, яка спонукається й спрямовується цілями, мотивами керування навчанням й здійснюється системою інтелектуальних дій щодо вирішення організаційних завдань.

Система навчальної самоорганізації майбутнього вчителя початкових класів, спрямована на організацію власної навчальної діяльності має відповідну структурну й функціональну цілісність, яка характеризується єдністю та взаємодією її основних функціональних компонентів – проектувального, конструктивного, комунікативного, гностичного. Кожен компонент має свій внесок у зв’язку з вирішенням специфічних організаційних завдань і складається з певних умінь.

Оцінкою професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій є також визначення рівня сформованості професійно значущих якостей особистості майбутніх фахівців. Вони при цьому вимірюються критеріями, які дають можливість свідчити про наявність у студента чесності, правдивості, гуманності тощо.

Одним з методів дослідження педагогічної культури є метод спостереження в різних ситуаціях студентської життєдіяльності. Такі ситуації демонструють мотиваційно-ціннісну сферу особистості студента. Цілком можливий диференційований підхід до виявлення професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, як і можливі прогнозування характеру його професійно-педагогічної діяльності, спрямованості та ціннісного розвитку в цілому. У діагностичну програму вивчення та формування моральної вихованості студентів доцільно вносити інтегральні професійно-педагогічні якості (критерії та показники ціннісних орієнтацій), які в сукупності своїх ознак найповніше можуть характеризувати сформованість ціннісного ядра особистості майбутнього вчителя початкових класів.

Наступним виступає критерій професійної важливості навчальних предметів, який був обраний у якості показника ціннісного відношення до них. При цьому важливість дисциплін для професійно-педагогічної підготовки виступає як суспільно обумовлена цінність, пов’язана зі значенням предметів та кінцевої цілі навчання, а інтерес – як показник індивідуальної цінності предметів для кожного майбутнього вчителя початкових класів, пов’язаний з їх особистісною сутністю.

На діагностичному (початковому) та проєктувальному (завершальному) етапах формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів були визначені рівні їхньої сформованості в експериментальних та контрольних групах.

Таблиця 2.10

Характеристика компонентів професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя початкових класів

№ з/п	Назва	Зміст
1.	Аксіологічний компонент	Складає сукупність педагогічних цінностей, створених людством і своєрідно складених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі
2.	Технологічний компонент	Розглядається як діяльнісний компонент професійно-педагогічної культури
3.	Індивідуально-творчий компонент	Відображає творчий початок особистості майбутнього вчителя початкових класів

Оцінка результатів процесу формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів була проведена на основі узагальнення характеристик ціннісного ставлення до професії кожного респондента. На нашу думку, зміни у ціннісних орієнтаціях можна оцінити за підсумками рейтингу майбутніх фахівців на початковому та кінцевому етапах технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів. Рейтинг визначався мірою узгодженості рейтингової оцінки сформованості професійних ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів з їх досягненнями у навчально-професійній діяльності та якостями особистості, необхідними для професійно-педагогічного самовизначення.

Таблиця 2.11

Методи діагностики сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій

Компоненти сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій	Методи діагностики
1. Мотиваційно-цільовий	Бесіди з майбутніми педагогами, анкетування, спостереження
2. Когнітивний	Бесіди, дискусії, анкетування, педагогічні завдання
3. Емоційно-вольовий	Спостереження, самооцінювання, ділові ігри, дискусії, бесіди, експертна оцінка
4. Оцінний (самооцінка та самоаналіз)	Самооцінювання, експертна оцінка, моделювання педагогічних ситуацій, самохарактеристики, анкетування

Одним із завдань нашого дослідження було виявлення динаміки сформованості педагогічних цінностей і ціннісних орієнтації майбутніх учителів початкових класів у період навчання в університеті. Отже, ціннісні орієнтації виступають як особистісно утворювана система, пов'язана з розвитком самосвідомості, усвідомлення стану власного «Я» в суспільних стосунках.

Значущими для майбутніх учителів початкових класів є такі цінності-цілі, як активне педагогічне життя, можливість перевиховати «важких» дітей, дитяча любов і прихильність, любов до дітей, залучення до духовної культури, цілеспрямованість у роботі вчителя початкових класів; а цінності-засоби: можливість оволодіння новими методами і технологіями навчання і виховання, професіоналізм, педагогічна рефлексія, педагогічний такт, справедливість, постійний режим праці, система морального і матеріального заохочення за добросовісну працю. Можна говорити про те, що зміст упровадженого модулю «Професійно-педагогічні цінності майбутніх учителів початкових класів» у межах реалізації навчальної дисципліни «Теорія і методика виховної роботи» зробив позитивний вплив на формування духовно-етичних і педагогічних цінностей майбутніх фахівців. Неабиякий вплив мають аксіологічний і акмеологічний компоненти в підготовці фахівця у закладі вищої освіти.

Під час проведення тренінгів особистого і професійного зростання, при аналізі творчої роботи «Портрет сучасного вчителя початкових класів: ідеал і реальність» простежується тенденція до збільшення у формуванні виділених цінностей педагогічної діяльності. При цьому результати дослідження педагогічних цінностей безпосередньо пов'язані з мотивацією вибору професії.

Проаналізувавши одержані результати виявлення динаміки педагогічних цінностей, ми дійшли таких висновків: 1) для студентів характерні потреба в професійному зростанні і прагнення до досягнення конкретних результатів у будь-якій діяльності; 2) важливою для більшості майбутніх учителів початкових класів на сучасному етапі розвитку освіти є реалізація таких цінностей, як конкурентоспроможність. Це пояснюється сучасним станом

ринку зайнятості та соціально-економічними умовами українського суспільства; 3) аналіз результатів дослідження показує, що всупереч нашим очікуванням для майбутніх учителів початкових класів значимими в професії вчителя початкових класів є духовна культура, любов до дітей і педагогічна рефлексія.

Для студентів має значення потреба в збереженні індивідуальності, творчий підхід до педагогічної праці вчителя початкових класів, що дає можливість формувати індивідуальний стиль у професійній діяльності. Аналіз загальнолюдських цінностей показав, що майбутні фахівці початкової ланки освіти також виділяють сферу дозвілля, розваги.

У ході першого етапу технології ми з'ясували, що оволодіння професією вчителя початкових класів пов'язано з формуванням професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій особистості, які виступають ядром психолого-педагогічної структури особистості.

Аналіз експериментальних даних у ході першого діагностичного етапу педагогічної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій дав можливість отримати необхідні результати (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Перший діагностичний етап педагогічної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів

Група	Рівні сформованості, %			
	Адаптивний	Репродуктивний	Креативний	Евристичний
ЕГ 1	33,5	36,0	11,5	11,0
КГ 1	21,0	32,0	12,5	12,0
ЕГ 2	16,5	28,5	17,5	17,5
КГ 2	14,5	23,5	17,0	17,0
ЕГ 3	22,0	18,5	19,5	18,5
КГ 3	15,5	18,2	18,1	18

Таблиця 2.13

Другий діагностичний етап педагогічної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів

Група	Рівні сформованості, %			
	Адаптивний	Репродуктивний	Креативний	Евристичний
ЕГ 1	27,5	38,0	35,5	17,0
КГ 1	19,0	35,0	28,5	15,5
ЕГ 2	16,5	34,5	37,5	13,5
КГ 2	13,5	34	37,0	17,0
ЕГ 3	21,0	38,5	49,5	19,5
КГ 3	19,5	38,5	36,5	22,5

Як свідчать результати другого етапу дослідження сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів, найбільш поширеним є репродуктивний та креативний рівні.

Таблиця 2.14

Контрольний етап педагогічної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів

Рівні сформованості (%)					
Діагностичні етапи	Група	Адаптивний	Репродуктивний	Креативний	Евристичний
Перший	КГ 3	15,5	18,2	18,1	18
Другий	КГ 3	19,5	38,5	36,5	22,5
Контрольний	КГ 3	4	20,3	18,4	4,5

Отримані результати свідчать про необхідність цілеспрямованого формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки. Формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів є однією з актуальних проблем, що потребують вирішення в сучасних умовах реформування освіти в Україні.

Аналіз різних підходів до групування ціннісних орієнтацій довів доцільність такої класифікації професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій: загальнопедагогічні, спрямовані на суспільно-соціальні цінності педагогічної професії; особистісно-розвивальні, що сприяють розвитку особистості дитини; предметно-діяльнісні, спрямовані на предметно-викладацьку діяльність педагога; особистісні, що передбачають самовираження вчителя у професійній діяльності; професійно-прагматичні, пов’язані з особливостями педагогічної професії.

Виявлено зв’язок між рівнем успішності студентів та рівнем сформованості їхніх професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій. Чим вищий рівень успішності майбутнього вчителя початкових класів, тим вищий ступінь представленості домінантної ціннісної орієнтації. За результатами діагностичного етапу в експериментальних та контрольних групах виявлено, що більше 31% майбутніх учителів початкових класів характеризуються середнім рівнем сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, 51% – низьким. Ці показники викликали необхідність створення відповідної педагогічної технології формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів.

Результати проєктувального етапу педагогічної технології показують, що високий рівень сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій в експериментальних групах зріс майже на 20,3% порівняно з контрольними групами. Це говорить про продуктивність розробленої педагогічної технології; необхідність цілеспрямованого формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів; наповнення аксіологічним змістом дисциплін психолого-педагогічного циклу.

У дослідженні визначено чотири рівні формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний.

Адаптивний рівень характеризується нестійким відношенням майбутнього вчителя початкових класів до педагогічної реальності. Мета і

завдання педагогічної діяльності ним визначені в загальному вигляді. До психолого-педагогічних знань педагог байдужий, немає система знань і готовності до їхнього використання в конкретних педагогічних ситуаціях. Професійно-педагогічна діяльність складається за заздалегідь відпрацьованою схемою без використання педагогічної творчості. Майбутні фахівці, що перебувають на цьому рівні, не виявляють активності у професійно-педагогічному самовдосконаленні.

Репродуктивний рівень припускає схильність до стійкого ціннісного відношення щодо педагогічної реальності: вчитель початкових класів більш високо оцінює роль психолого-педагогічних знань, проявляє прагнення до встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічного процесу, йому властивий більш високий індекс задоволеності педагогічною діяльністю. За цим рівнем розвитку професійно-педагогічної культури студентом успішно вирішуються конструктивно-прогностичні завдання, що припускають цілеполягання й планування професійних дій.

Евристичний рівень прояву педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів характеризується більшою цілеспрямованістю, стійкістю шляхів і способів професійної діяльності. На цьому рівні педагогічної культури відбуваються зміни у структурі технологічного компоненту; на високому рівні сформованості перебувають уміння вирішувати оціночно-інформаційні й корекційно-регулюючі завдання. Діяльність учителів початкових класів пов'язана з постійним пошуком; вони виділяють нові технології навчання й виховання, готові передавати свій досвід іншим. До запропонованих форм підвищення кваліфікації ставляться вибірково, опановують основними методами пізнання й аналізу власної особистості й діяльності.

Креативний рівень характеризується високим ступенем результативності педагогічної діяльності, мобільністю психолого-педагогічних знань, затвердженням відносин співробітництва й співтворчості зі студентами й колегами. Позитивно-емоційна спрямованість діяльності студента стимулює стійку перетворювальну, творчу й самотворчу активність особистості.

Аналітико-рефлексивні вміння мають першочергове значення. Технологічна готовність перебуває на високому рівні, усі компоненти технологічної готовності корелюють між собою. Педагогічна імпровізація, педагогічна інтуїція, уява в діяльності вчителя початкових класів займають важливе місце й сприяють рішенню педагогічних завдань.

Формування професійних цінностей, з нашої точки зору, – це нескінченний, самодостатній процес розвитку, засвоєння, навчання і самоактуалізації. Тому розвиток та саморозвиток особистісних можливостей є наступним методологічним положенням функціональної моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Необхідно підкреслити, що на різних етапах складання функціональної моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури студента ми зверталися до аналізу професійно важливих операцій та дій, що виникають у фаховій діяльності і дійшли висновку, що функціональна модель розкриває, крім процесу формування професійно-педагогічних цінностей, структуру особистісних цінностей суб’єкта.

Функціональна модель, на нашу думку, є вихідною позицією формування професійних цінностей у педагогічній діяльності вчителя початкових класів. Функції запропонованої моделі прогнозують майбутній результат і планують хід діяльності для його досягнення цього результату та наочно демонструють для всіх учасників навчального процесу структуру створюваного ними об’єкта, організовують професійну діяльність, служать критерієм при оцінці результатів усіх циклів діяльності, які входять до спільного процесу формування професійно-педагогічних цінностей, що базуються на визначених нами критеріях, компонентах і умовах їх успішного здійснення.

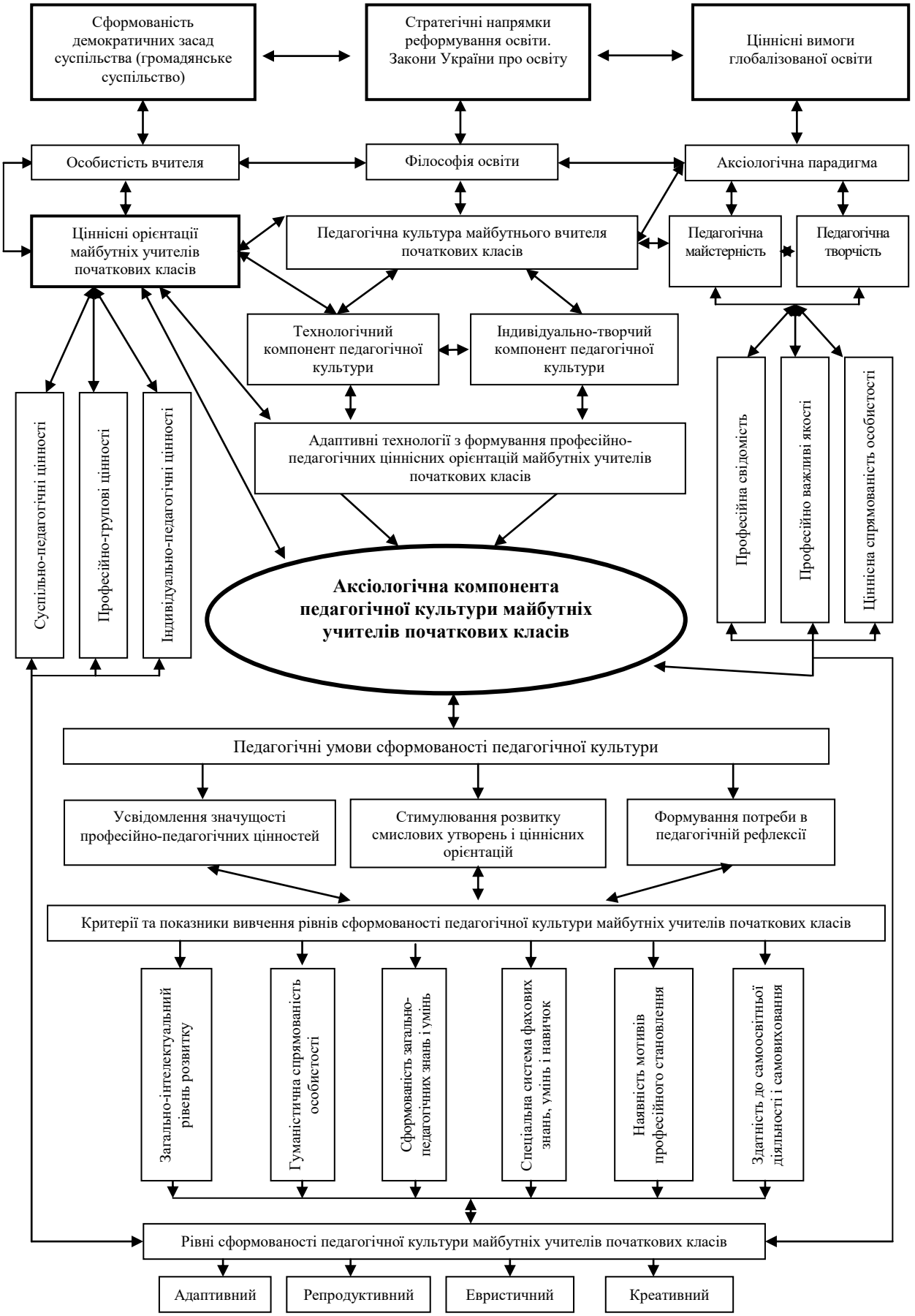

Рисунок 2.3. Модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки

Спрогнозована нами функціональна модель педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів достатньо повно відображає вимоги, які ставляться до його особистості. Реалізація її потребує, в першу чергу, врахування можливостей освітнього процесу та комплексного дотримання дидактичних умов формування особистості.

Зазначені методологічні підстави дають можливість обґрунтувати модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів, яка є складовою частиною аксіологічного, технологічного та індивідуально-творчого компонента.

Аксіологічна компонента професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів включає сукупність педагогічних цінностей, запроваджених на сучасному етапі розвитку освіти. У процесі педагогічної діяльності відбувається оволодіння визначальними ідеями, концепціями, сукупністю знань та вмінь. Знання, ідеї, концепції, які мають у даний момент найбільшу значимість для суспільства і окремої педагогічної системи – виступають у якості педагогічних цінностей.

2.3. Організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів

Поняття «фактор» і «умови» у науковому вжитку використовують як синонімічні. Проте поєднання цих категорій ускладнює пізнання процесу, оскільки ставить знак рівності між обставинами, що виражають детермінованість людської діяльності, і тими об’єктивними факторами, де вона виступає як практика. Щоб детермінувати діяльність людей, об’єктивні умови повинні з’єднатися з нею, утворити щось відносно цілісне, стати об’єктивним фактором процесу. При аналізі цих понять необхідно враховувати, що поняття «фактор» в перекладі з латинського означає «той, що робить», а під «умовами»

прийнято розуміти ті обставини, за яких існує певне явище чи розгортається дія фактора.

Важливішим аспектом нашого дослідження було виявлення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов ефективної реалізації процесу формування педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів.

Слід підкреслити, що, з одного боку, організація педагогічного процесу в закладі освіти на аксіологічних засадах передбачає, що його стрижневою ланкою є формування в учнів соціально значущих систем особистісних цінностей, які визначатимуть загальну спрямованість їхньої життєдіяльності, надаватимуть можливість адекватно поводитися в сучасному динамічному світі, сприятимуть особистісному становленню.

Таким чином, ефективна реалізація аксіологічного підходу та акмеологічного впливу в освіті відбувається у зв’язку з урахуванням основних положень і принципів системного, синергетичного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного та акмеологічного підходів, оскільки тільки їхня діалектична єдність забезпечує результативну трансляцію студентам соціально значущих цінностей, формування в них усталених систем персональних цінностей.

У ході нашої експериментальної роботи було досліджено та визначено необхідну і достатню, на нашу думку, кількість *організаційно-педагогічних умов формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки*, серед яких ми виокремили такі:

– усвідомлення значущості професійно-педагогічних цінностей;

– стимулювання розвитку смислових утворень і ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів;

– формування потреби в педагогічній рефлексії.

Перша умова: усвідомлення значущості професійно-педагогічних цінностей.

Усвідомлення значущості професійно-педагогічних цінностей є наріжним каменем формування майбутнього педагога початкових класів. Проблема дослідження професійно-педагогічних цінностей визначається насамперед реальними потребами суспільства, гуманізацією педагогічної освіти, підвищенням якості навчання і виховання.

До основних професійно-педагогічних цінностей, що визначають становлення майбутнього фахівця, важливо віднести цінності, пов’язані з усвідомленням об’єктивної потреби та спеціальної значущості для суспільства професії вчителя початкових класів.

Професійно-педагогічні цінності становлять самостійний компонент цілісної системи життєвих орієнтацій майбутнього педагога, який відображається у його професійній самосвідомості. Лише усвідомивши себе у ролі вчителя, вихователя, студент відкриває для себе можливості активного професійного саморозвитку, цілеспрямованого формування у себе професійно значущих якостей особистості й педагогічної майстерності. До того ж, професійна самосвідомість повинна органічно входити до структури педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів й одночасно служити ознакою професійного розвитку.

Завдяки самосвідомості студент розуміє ступінь невідповідності власних якостей вимогам професії і намагається подолати це протиріччя. Несформованість ставлення до себе як до майбутнього вчителя початкових класів гальмує професійне становлення особистості.

Наше дослідження має на меті встановити вплив реальної аксіосфери на рівень усвідомленої рефлексії студентів університетів стосовно власної ціннісної самоідентифікації, вторинної соціалізації. Ареал дослідження охопив студентів 2-х та 3-х курсів спеціальності 013 «Початкова освіта» факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету спеціальності. У цей віковий період відбувається усвідомлене сприйняття особистістю дійсності і навколишнього світу, складаються моральні цінності, життєва позиція. Ми виходили з того, що на формування ціннісного світогляду

сучасної молоді великою мірою впливає «батьківська», ментальна мораль. Блок цих проблем містить у собі формування і збереження інтелектуального та культурного потенціалу народу. Дослідження засвідчує достатню мотивацію студентів на самовдосконалення, самореалізацію (34,9% обирали свій фах саме з цієї причини).

Проте, цінність та культура інтелектуальної праці залишається слабо сформованою для більшості з молодіжного середовища суспільства. Як свідчить аналіз проведеного нами опитування серед студентів факультету, «елітний прошарок» займає від 15% до 20% соціальної структури суспільства, яке нормально розвивається. Незаперечним є факт, що кожна доба породжує нові орієнтири. Оновлення цінностей є закономірністю розвитку суспільства, його культури у широкому розумінні цього поняття. Невизначеність цінностей, як свідчить сучасна реальність, породжує великі соціальні проблеми: кризу моральності і духовності, цинізм, соціальну напругу, відсутність у загалу людей почуття громадянськості, падіння вартості людського життя.

Ефективні умови для формування особистості майбутнього вчителя початкових класів в університеті здійснюються в процесі організації і розвитку самоврядування. Це організація і проведення вечорів відпочинку, вікторин, брейн-рингів; робота в студраді дає можливість юнакам і дівчатам реалізувати себе в різних видах діяльності, самим організовувати дозвілля. Під час дослідження значна увага спрямовувалася на визначення найбільш актуальних проблем майбутніх учителів початкових класів. Найбільше вільного часу (60%) студенти витрачають на спілкування з друзями, і ця форма дозвілля цікавить їх більше всього, що є психологічною закономірністю юнацького віку.

Провідними життєвими цінностями для себе студенти визначають влаштування особистого життя (30,5%), матеріальний добробут (50%). Навчання і всебічна самоосвіта стали провідною цінністю для кожного четвертого студента (26,6%). Викликає подив, що лише 15,3% майбутніх педагогів орієнтовані на міцну сім’ю. На останньому місці вони виділили як провідні життєві цінності професійну досконаліть (11,5%), творчість і

самовираження (9%), дружбу (13%), можливість проявити милосердя (4,5%), рівність (2%).

До речі, однаково розподіляється кількість студентів, схильних до активного вияву власної особистості, бажання брати активну участь у громадському житті (35,5%) і тих, хто згоден бути тільки глядачем (35%); четверта частина (25%) готові допомагати іншим у підготовці тих чи інших заходів. Але слід зазначити, що студентів більше цікавлять розважальні заходи (20%), ніж відвідування пізнавальних (7%).

Отже, які ж форми дозвілля вихідних та святкових днів найбільш цікаві з точки зору студентів? Як не дивно, на першому місці найпривабливіша – це відпочинок (3%), на другому місці – спілкування з друзями (29,8%), на третьому – відвідування розважальних заходів (КВК, брейн-рингів тощо) (21%). Далі зацікавленість розподіляється таким чином: читання книг (20%), перегляд кінофільмів за різною тематикою (7%).

Ознайомлення з мистецтвом захоплює майбутніх учителів: екскурсії до музею та виставкових залів (24,6%); самостійна участь в організації заходів університету чи гуртожитку (15%); творчі заходи в університеті цікавлять (18%).

У той же час студенти визначають достатню активність щодо бажання брати участь у різних заходах. Так, студентів приваблює відвідування музеїв, виставок, театру (15%), зустріч з візажистом, стилістом, перукарем тощо (44%), демонстрація сучасної моди, показ моделей (12%), відвідування розважальних заходів (63%), участь у політичному клубі (7,5%) тощо.

Загалом проблеми, які турбують українську молодь, у тому числі й студентство, відображають соціально-економічну ситуацію в суспільстві. При цьому проблемами економіки, фінансування, безробіття, злочинності молоді люди студентського віку переймаються помітно більше, ніж проблемами вітчизняної культури.

Педагогічна підготовка передбачає набуття теоретичних професійних знань та формування практичних умінь і навичок, які взаємопов’язані між

собою. Так, наприклад, організована належним чином професійна діяльність, що передбачає наявність теоретичних знань і практичних вмінь, є важливою передумовою в забезпеченні її психологічного мікроклімату.

Отже, професійно-педагогічні цінності як складні утворення відображають у собі різні форми та взаємодії суспільного й індивідуального в особистості майбутнього вчителя початкових класів, що формуються під впливом об'єктивної дійсності, шляхом оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками. На цій підставі суб'єкт реалізує засвоєні професійні цінності, порівнюючи їх зі своїми переконаннями, потребам та інтересами.

Педагогічні аспекти підготовки майбутнього вчителя початкових класів у закладах вищої освіти формують у структурі особистості професійні ціннісні орієнтації та професійно-педагогічні цінності, що є вихідним аспектом у професійному становленні.

Професійний розвиток студента невіддільний від особистісного, адже в їх основі лежить принцип саморозвитку, який детермінує здатність особистості до творчої самореалізації. У категорії «особистість» різні автори виділяють такі психологічні структури, як спрямованість, характер, здібності, самосвідомість, професійна компетентність. Кожна з них містить систему якостей, властивостей, характеристик.

Друга умова: стимулювання розвитку смислових утворень і ціннісних орієнтацій.

Виконуючи рефлексивну функцію і функцію самоорганізації (синергетичний принцип), базуючись на ціннісно-смислових орієнтирах випускника, ціннісні орієнтації визначають ступінь та рівні його професійної сформованості і готовності до майбутньої діяльності вчителя початкових класів.

Аналізуючи ціннісно-смислові орієнтири майбутнього вчителя початкових класів нами зроблено акцент на професійні компетентності (основою яких є «знаннєвий фактор»). Професійні компетентності поділяють на: фундаментальні знання професійно-орієнтованих дисциплін, саморефлексія,

вміння здійснювати міжпредметні зв'язки, реалізація методико-технологічних принципів для підвищення якості освітнього процесу, принцип науково-дослідницької діяльності з експериментальною і емпіричною складовими та академічні, що включають об'єм знань та навичок, необхідних для оволодіння професією.

За допомогою проекту TUNING (у перекладі з англійської мови – регулювання, гармонізація); сучасна європейська освітня програма, була вибрана, щоб підкреслити ідею, що університети не намагаються досягти одноманітності своїх програм на здобуття ступеню або будь-якої уніфікованості, директивності або статичної завершеності європейських навчальних планів, а прагнуть знайти точки прив'язки, зближення і спільне розуміння) класифіковано наступні види компетенції:

І. Загальні:

1. Інструментальні:

а) когнітивні здібності, спрямовані на розуміння та раціональне використання набутого професійного досвіду;

б) методологічні здібності – саморефлексія щодо ефективності використання власних можливостей (моделювання стратегії навчання, систематизація часу для вирішення першочергових завдань і прийняття рішень);

в) технологічні – вміння, пов'язані з використанням сучасних технологій з допомогою технічних засобів навчання ;

г) комп'ютерні навички для інформаційного менеджменту;

д) лінгвістичні вміння – комунікативні компетенції.

2. Міжособистісні компетенції включають індивідуальні здібності, пов'язані із практичним впровадженням елементів акмеологічної теорії (самовдосконалення, самосвідомість, самокритика та ін.) Вони покликані до гармонійного формування міжособистісних праксеологічних відносин в мікро- і макросоціумі.

3. Системні компетенції передбачають на основі знаннєвого досвіду конструювання та проектування педагогічних систем аналітико-синтетичним та синтетико-аналітичними шляхами (від конкретного до цілого і навпаки). Фундаментальним в цьому процесі, на наш погляд, є розуміння явищ синергетики як наукового феномену.

II. Спеціальні (професійні) компетентності. В рамках проєкту TUNING були сформульовані результати навчання для першого і другого ступеня (бакалавр, магістр).

Оскільки діяльність педагога є поліфункціональною за характером, метою нашої роботи є аналіз культурологічної та ціннісно-смислової складових компетентнісного підходу. Система загальнолюдських цінностей, як відомо, є тим стержневим елементом, що формує в цілому культурну сферу особистості. Цінності є центральним елементом цієї культурологічної системи. У зв'язку з цим, характеризуючи культурну сферу особистості майбутнього вчителя виділяють декілька основоположних похідних.

Структура особистості вчителя складається з підструктур – ціннісної (смислової), когнітивної, комунікативної, рефлексивної, перцептивної, діяльнісної і поведінкової, що об'єднані і переплетені між собою. Виділяючи при цьому ціннісну підструктуру, необхідно зробити акцент на цінностях творчої індивідуальності, що є стержнем професійної самоактуалізації вчителя. Їх основу становлять вміння вирішувати педагогічні проблемні завдання і розвинути інтелектуальні вміння вчителя, що дають змогу мислити не тривіально, бачити можливості розвитку кожного учня, розкриваючи його особистісні резерви.

Формування майбутнього вчителя початкових класів як організатора комунікацій, розвиток потреб до психолого-педагогічних орієнтацій, становлення власного стилю професійної діяльності здійснюється в інтегративній взаємодії теоретико-методичного знання й практичної дії в реальної практиці.

Розвитку організаційно-практичної готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації функціональних обов'язків сприяють професійні випробування. Взагалі професія вчителя початкових класів, отримана всупереч ціннісним орієнтаціям особистості, може стати джерелом конфліктів, так званих професійних фрустрацій. Фахівці виділяють чотири типи таких ситуацій: функціональний конфлікт, конфлікт переконань, конфлікт на ґрунті невдоволеного честолюбства, конфлікт резонансу.

Ціннісні орієнтації не є просто знаннями про значення тих чи інших цінностей. Вони відбираються за особистісною логікою, пов'язані з емоційним відношенням. Асимілюючи всі відомі педагогічні цінності, майбутній учитель початкових класів будує свою систему ціннісних орієнтацій, яка у структурі особистості виконує інтегруючу функцію. Для особистості майбутнього педагога система його ціннісних орієнтацій стає еталоном, моделлю власної професійної поведінки.

Професійне самовизначення молоді, як етап становлення потрібно починати не з порівняння різних професій, виявлення переваг і гідності кожної з них, а з виховання переконаності в необхідності праці як для самої особистості майбутнього вчителя початкових класів, так і для всього суспільства, саме переконаність у тім, що праця є вищою цінністю і дозволяє закласти основу в успішне професійне становлення будь-якого фахівця.

Ціннісні орієнтації виражають суб'єктивну суспільну позицію вчителя початкових класів, його світогляд і життєві принципи. Ціннісні орієнтири характеризують направленість і зміст соціальної активності особистості майбутнього педагога, визначають порядок переваг напрямів життєвого шляху, на яких вчитель початкових класів планує сконцентрувати свої зусилля. Разом з цілями і планами ціннісні орієнтири є послідовними компонентами регуляції життєдіяльності кожного педагога.

Найбільш доцільними критеріями професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій студентів можуть бути: професійна спрямованість (ставлення до професії вчителя початкових класів, до педагогічної праці, до дітей); навчальна

мотивація (активність життєвої позиції); загальне та вибіркове ставлення до навчальних предметів (навчальна успішність).

Третя умова: формування потреби в педагогічній рефлексії.

Ефективним шляхом психологічного становлення й особистого розвитку є здібність до рефлексії. Рефлексія – це не просто осмислення того, що є в людині, але й переробка ії індивідуально-особистісної сфери, здібностей до пізнання і діяльності. Значна роль рефлексії й в осмисленні вчителем свого професійного досвіду. Адже відомо, що використовується не сам по собі досвід, а думка, виведена з нього (К. Ушинський). Постійний рефлексивний огляд своєї теоретичної бази з позиції щоденної професійної практики дозволяє викладачеві стати компетентним у своїй професійній справі.

Дійсно, як показують дослідження, рефлексивна інтеграція теоретичних знань вчителя і його практичний досвід породжують якісно нове утворення професіонала, наповнене особистісним змістом – провідні ідеї, які приймають на себе регулюючу його діяльність функцію. У результаті підвищується «чутливість» учителя до проблем професійної реальності, потенціал його практичного мислення збагачується авторськими стратегіями (уміння мислити по-своєму, самобутньо), що дозволяє йому виявляти в конкретному явищі його загальний педагогічний сенс, приймати найбільш ефективні рішення.

Таким чином, здатність зайняти творчу позицію стосовно своєї практичної діяльності й до самого себе як її суб’єктові, засновану на рефлексивних властивостях свідомості, може служити критерієм у визначенні творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів. Рефлексивне управління, що реалізує гуманістичну стратегію педагогічної взаємодії, по-перше, ставить майбутнього вчителя початкових класів у позицію активного суб’єкта навчання, по-друге, розвиває його здатність до самоврядування власним навичкам і, нарешті, організує процес навчання як рішення навчально-пізнавальних проблем на основі творчого діалогу з викладачами.

Найважливішою сферою рефлексивного аналізу майбутнього вчителя початкових класів є його професійна самосвідомість. Здатність майбутнього

педагога аналізувати й оцінювати свої почуття й відносини, сильні й слабкі сторони своєї особистості, ступінь їхньої відповідності професійним завданням свідчить про його психологічну готовність до професійно-педагогічної діяльності.

Педагогічна рефлексія не може бути заповнена або компенсована кимсь ззовні. Відсутність або недостатня сформованість педагогічної рефлексії робить майбутнього викладача повністю залежним від зовнішніх факторів стимулів, обставин, впливів, перетворює його у функціонера й виконавця чужої волі. Формування педагогічної рефлексії в майбутнього вчителя початкових класів дає можливість і здатність до творчого професійного розвитку. На підставі педагогічної рефлексії будь-які види педагогічної діяльності здійснюються усвідомлено, з осмисленням мети, мотивів цієї діяльності.

Педагогічна рефлексія – це шлях до реалізації гуманістичної парадигми освіти – це головна її особливість. Гуманістична парадигма освіти за своїм змістом рефлексивна, оскільки в основі її лежить людський досвід, спрямований на саму людину. Реалізація принципу самоактуалізації в педагогічній рефлексії є однією з умов творчого становлення майбутнього вчителя початкових класів.

Формування педагогічної рефлексії у майбутніх учителів початкових класів орієнтує їх на творчість і на прагнення до співробітництва із учнями. Педагогічній рефлексії властиві якості співробітництва – це її особливість. Перехід до нової освітньої парадигми, утвердження пріоритетів гуманістичної педагогіки, гуманітарної освітньої практики значно ускладнюють і розширюють професійну позицію майбутнього викладача, перетворюючи її у творчу позицію.

Однак, самоствердження, суб’єктність неможливі без співвідношення себе, своїх змістів з обставинами зовнішнього світу, із соціокультурними цінностями, що проявляються в самооцінці, якщо ми вважаємо що це є провідним фактором у становленні творчої позиції майбутнього викладача. Самооцінка майбутнього педагога розглядається нами як оцінка ним самого

себе, своїх педагогічних можливостей, професійних якостей й ролі у творчому перетворенні себе й навколишніх обставин.

Оскільки творча позиція майбутнього вчителя початкових класів, та і його самооцінка, найбільше проявляються в діяльності, нами вважається доцільним у структурі самооцінки виділити чотири елементи, що відповідають чотирьом елементам діяльності – ціль, засіб, процес і результат. Для цього досить об'єднати дві викладені вище й не суперечливі одна одній точки зору. Таким чином, у структурі самооцінки майбутнього вчителя початкових класів ми виділяємо самооцінку творчого потенціалу (можливостей здійснити діяльність), стратегії (реалістичності висунутих цілей і завдань), процесу (методичної його забезпеченості) і результату (задоволеність досягнутим).

Особистісна саморегуляція суб'єкта педагогічної діяльності детермінована системою ціннісних орієнтації, у тому числі професійних цінностей; індивідуальною концепцією життєдіяльності майбутнього викладача, професійними значеннєвими установками, професійним самосвідомістю педагога, індивідуальною концепцією «Я–професійне», комплексом педагогічних здібностей і професійної підготовленості.

Цінності, відносячись до вищого рівня диспозиційної структури особистості майбутнього вчителя початкових класів, найбільше обумовлюють особистісну саморегуляцію, тим самим забезпечуючи професійне самовизначення, і найменше піддаються зміні в результаті професійної підготовки. Становлення майбутнього вчителя початкових класів, як творця – це його становлення суб'єктом педагогічної діяльності, власного розвитку. Суб'єктне становлення полягає в постійному вдосконаленні професійного і індивідуально-особистісного потенціалу, всебічному й гармонічному розвитку на основі творчості й перетворюючої взаємодії. Суб'єктом творчої педагогічної діяльності майбутній учитель стане тоді, коли сформує власну творчу професійно-особистісну позицію, чому сприяє педагогічна рефлексія.

Таким чином, якщо самовизначення (самооцінка) є технологічною умовою процесу становлення творчої позиції майбутнього вчителя початкових

класів, то саморозвиток, самоактуалізація – його «технологічний критерій», що дозволяє оцінювати динаміку розвитку. Завдання сучасного університету – забезпечити фундаментальну наукову педагогічну базу, що забезпечує широту педагогічного кругозору й вільний перенос знань щодо зміни педагогічної дійсності, системне використання знань із різних наукових дисциплін. Тому необхідно застосувати особливу систему методів і технологій, стосовно оволодіння елементами рефлексивної діяльності.

Для цього необхідно так організувати навчальну діяльність майбутніх учителів, щоб вони могли розвивати рефлексивні здібності: здатність до аналізу, уміння бачити розвиток ситуації, пізнавати власні екзистенції, імітувати думки іншого, формувати готовність до творчої педагогічної діяльності, тобто поступово змінювати особистісну позицію стосовно творчого характеру педагогічного процесу.

ВИСНОВКИ

У дослідженні теоретично узагальнено аксіологічний зміст вищої освіти і досліджено новий підхід до проблеми формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки, що виражається в теоретичному обґрунтуванні й науково-методичній розробці системи організації педагогічного процесу в закладах вищої освіти на аксіологічних засадах.

На етапі інтеграції України до європейського та світового освітнього простору перед вищою школою постає актуальна проблема формування особистості, здатної до самореалізації за умов швидких соціальних змін, прийняття самостійного рішення в ситуації альтернативних варіантів поведінки чи дій, яка відзначається високим рівнем моральної культури та сформованою системою соціально значущих ціннісних орієнтацій. Відповідно до цих вимог одним із перспективних шляхів оновлення діяльності майбутніх учителів є реформування педагогічного процесу на аксіологічних засадах.

Провідною концепцією дослідження було формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів, утвердження актуальності упровадження аксіологічного підходу у практику закладів вищої освіти, що дозволяє забезпечити успішне формування в майбутніх фахівців гуманістичних особистісних та професійно-педагогічних цінностей.

Визначені нами в експериментальному дослідженні проблеми з цієї тематики вимагають розробки панорамного, багатомірного бачення і полісистемного пояснення всієї сукупності цінностей майбутніх учителів початкових класів, що обумовлюють розвиток сучасної ланки початкової освіти. Початкова освіта є могутнім сектором формування професійно-педагогічних цінностей.

Обґрунтовано, що в понятті «цінність» відображається позитивне значення об’єктів навколишнього світу чи ідей для студентів, майбутніх учителів. Цінності виникають під час діяльності цієї соціальної та професійної групи, коли вони не тільки пізнають властивості природних і соціальних явищ, але й намагаються дати їм оцінку з точки зору встановлення їхньої значущості для свого життя та професійної діяльності. У масштабі життєдіяльності окремої особистості майбутнього вчителя, цінності, виступаючи результатом суб’єктивної оцінки, тісно пов’язані з її чуттєво-емоційною та мотиваційно-поведінковою сферами.

У дослідженні доведено, що аксіологічна компонента педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів є цілісною динамічною системою, яка включає такі структурні компоненти: стратегічну мету, тактичні (часткові) цілі й завдання, зміст, ціннісно-зорієнтовану взаємодію педагогів та студентів, а також результати.

З’ясовано, що стратегічною аксіологічною метою для педагогічного процесу сучасного закладу вищої освіти є забезпечення умов самореалізації кожного студента на основі опанування ним визначеної системи цінностей. У свою чергу, ця мета конкретизується через створення ієрархічної системи часткових цілей і завдань.

Доведено, що ефективному конструюванню ціннісного змісту педагогічного процесу у закладі вищої освіти сприяє дотримання таких вимог:

1) основу ціннісно-зорієнтованого змісту мають становити визначені групи цінностей;

2) проєктування ціннісного змісту педагогічного процесу вимагає забезпечення системності в межах усіх його підсистем; кожної конкретної навчальної дисципліни, циклів навчальних предметів, а також у масштабі всього педагогічного процесу;

3) під час конструювання ціннісного змісту з конкретної навчальної дисципліни важливо враховувати, до якого циклу навчальних предметів вона

належить та якими аксіологічними особливостями характеризується її навчальний матеріал;

4) розкриваючи на навчальних заняттях сутність професійно-педагогічних цінностей, необхідно сприяти не тільки усвідомленню їх молодими фахівцями, але й переведенню цих цінностей на рівень персональних переконань.

У кваліфікаційній роботі представлено науково обґрунтовану модель формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки, до складу якої входить технологія з формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів, що базується на аксіологічних засадах, усвідомленні взаємодії загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей, на принципах демократизації та гуманізації освіти і передбачає декілька взаємопов'язаних етапів, а саме:

1) діагностики рівнів сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів;

2) присвоєння професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, забезпечення ціннісного ставлення студентів до професії вчителя початкових класів зокрема та до педагогічних цінностей взагалі; формування ієрархії професійно-педагогічних цінностей у процесі викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу, виховної роботи, виробничої педагогічної практики, участі в науково-дослідній роботі, раціональне використання інноваційних освітніх технологій;

3) трансформації професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій через усвідомлення «професійного Я»; формування професійного самовизначення та педагогічного ідеалу (еталону поведінки), свідомого ставлення до ідеалу, що забезпечує цільову спрямованість професійного самовизначення; формування педагогічних переконань, поглядів, установок;

4) проєктування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій: прогнозування професійної перспективи; здібність проектувати себе у

професійне майбутнє; вміння знаходити шляхи вирішення педагогічних ситуацій, здатність до рефлексії.

У ході експериментальної роботи було визначено й науково обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки, зокрема: усвідомлення значущості професійно-педагогічних цінностей; стимулювання розвитку смислових утворень і ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів; формування потреби в педагогічній рефлексії.

Результати проєктувального етапу педагогічної технології показують, що високий рівень сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій в експериментальних групах зріс майже на 20,3% порівняно з контрольними групами. Це підтверджує ефективність розробленої нами моделі та педагогічної технології; цілеспрямований характер формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів; наповнення аксіологічним змістом дисциплін психолого-педагогічного циклу; доцільність упровадження модулю «Професійно-педагогічні цінності майбутніх учителів початкових класів» у межах реалізації навчальної дисципліни «Теорія і методика виховної роботи».

Для перевірки визначених завдань дослідження нами було організовано педагогічний експеримент, в ході якого для вивчення ефективності розробленої моделі формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти на аксіологічних засадах використовувалися такі критерії: загальноінтелектуальний рівень розвитку; гуманістична спрямованість особистості; сформованість загально-педагогічних знань і умінь; спеціальна система фахових знань, умінь і навичок; наявність мотивів професійного становлення; здатність до самоосвітньої діяльності і самовиховання. Також виявлено рівні сформованості професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів: адаптивний, репродуктивний, евристичний, креативний.

Отже, результати дослідження підтверджують доцільність та результативність обраних нами методів та технологій формування аксіологічної компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти, орієнтованих на формування професійно-педагогічних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Українські університети перед викликами соціально-турбулентного світу. *Вища освіта України*. 2022. № 4. С. 5–12.

2. Балл Г. О. Теоретична психологія як царина науковості й духовності (до видання українського перекладу книги Філіпа Лерша «Структура особи»). *Психологія і суспільство*. 2015. № 3. С. 72–79.

3. Белан Т. Г., Носовець Н. М. Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів технологій. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2019. Вип. 4. С. 130–133.

4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.

5. Біденко Є. Діалектика становлення аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі. *Вища освіта України*. 2020. № 3. С. 72–78.

6. Біденко Є. Освіта як механізм формування ціннісної палітри особистості. *Вища освіта України*. 2020. № 4. С. 30–38.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

8. Винничук Р. Аксіологічний та культурологічний підходи як аспекти методології сучасної підготовки фахівців у вищій школі. *Молодий вчений*. 2018. № 2.2 (54.2). С. 93–96.

9. Винничук Р., Кравченко Л. Аксіологічний підхід у вітчизняній педагогічній науці та практиці: історико-педагогічна ретроспектива. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 23. С. 22–28.

10. Вітвицька С. С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка* : наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця. 2015. Вип. 10. С. 63–67.

11. Гладкова В. М. Акмеологічна компетентність менеджера-лідера освітнього закладу. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24033/ (дата звернення: 12.06.2024).

12. Глушко О. З. Європейський вектор освітніх реформ в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С. 5–11.

13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

14. Гриньова В. М. Проблема цінності в психолого-педагогічній літературі. *Проблеми особистісної орієнтації педагогічного процесу* : зб. наук. пр. Харків, 2000. С. 26–33.

15. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект) : дис. … доктора пед. наук : 13.00.04. Харків, 2001. 416 с.

16. Гринюк С., Желуденко М. Аксіологічний підхід до формування професійної компетентності в майбутніх фахівців. Modern researches in psychology and pedagogy : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 111–127.

17. Єпіхіна М. А. Базові тенденції професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у контексті сучасних викликів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2022. № 2 (51). С. 46–49. https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.46-49 (дата звернення: 25.05.2024).

18. Желанова В. В. Інноваційний вимір сучасної вищої освіти: аналіз напрямів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 50. Т. 1. С. 145–148.

19. Желанова В. В. Мультимедійний супровід інноваційних аспектів сучасної вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2022. № 2 (51). С. 50–53. https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.46-49 (дата звернення: 25.05.2024).

20. Зелений В. І. Особливості формування педагогічної культури майбутніх офіцерів запасу у військовому навчальному підрозділі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищий і загальноосвітній школах*. № 70. 2020. Т. 2. С. 123–129.

21. Зязюн І. А. Психопедагогічна домінанта професійної дії вчителя. *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscyplin* / pod red. Zofii Szaroty, Franciszek Szlosek. Warszawa ; Krakow, 2013. S. 525–533.

22. Зязюн І. А. Сучасні дидактичні моделі і логіка учіння. *Сучасні інформаційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ – Вінниця : ДОВ Вінниця, 2000. 636 с.

23. Ігнатенко П. Р. Аксіологія виховання: від термінології до постановки проблем. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1 (14). С. 118–123.

24. Казанжи І. В. Формування толерантно-партнерських стосунків в умовах Нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 64. 2019. Т. 1. С. 36–40.

25. Клеценко Л. В. Аксіологічна складова як необхідний компонент професійної компетентності педагога. *72-га наукова конференція професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету, присвячена 90-річчю Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»* : тези. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. Т. 2. С. 439–441.

26. Концептуальні засади реформування школи : Нова українська школа. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 28.06.2024).

27. Копосов П. Г. Нова українська школа: дидактичні особливості організації навчально-ігрової діяльності учнів 1-2 класів : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Фабула», 2021. 160 с.

28. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 2. С. 5–11.

29. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : навч. посібник. Київ : Освіта України, 2005. 440 с.

30. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку. Київ : МАУП, 1994. 225 с.

31. Лук'янченко О. М. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи засобами мистецтва. *Освітній простір України*. 2018. № 14. С. 190–196.

32. Майборода В. К., Нестеренко Л. О. Провідні умови розвитку психолого-педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України (Наука і вища освіта)* : *теоретичний та науково-методичний часопис*. 2013. № 2 (додаток). С. 165–174.

33. Мешко Г. М., Мешко О. І. Професійні цінності майбутніх учителів у координатах сталого розвитку суспільства. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід* : збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : Вектор,2020. С. 97–99.

34. Мотуз Т. В. Цінності професійної діяльності вчителя початкових класів Нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 73. 2020. Т. 3. С. 85–88.

35. Мукан Н., Чубінська Н., Наконечна С. Застосування аксіологічного підходу у професійній підготовці сучасного фахівця. *Академічні візії*. 2023. № 20. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/419/378 (дата звернення: 24.07.2024).

36. Мястковська М., Пінаєва О., Томчук М. Формування педагогічної культури майбутніх магістрів в галузі цифрових технологій. *Педагогіка безпеки*. 2023. Том 8. Вип. 1–2. С. 14–20.

37. Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія.* 2015. № 1. С. 25–30.

38. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

39. Нова школа: простір освітніх можливостей: проект / укладачі: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова, І. Коберник, В. Ковтунець, О. Макаренко, О. Малахова, Т. Нанаєва, Г. Усатенко, П. Хобзей, Р. Шиян. URL: http://mon.gov.ua/Новини%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf. (дата звернення: 30.05.2024 р.).

40. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 192 с.

41. Пелех Ю. Ціннісний інтелект: філософсько-методологічні перспективи у педагогічній практиці. European potential for the development of pedagogical and psychological science : collective monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. С. 331–366.

42. Підлісний М. М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.

43. Приходько В. Педагогічна культура: заняття з елементами тренінгу (для вихователів дошкільних закладів). *Психолог дошкілля*. 2018. № 10. С. 4–17.

44. Про вищу освіту : Закон України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 27.05.2024).

45. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019 (дата звернення: 17.06.2024).

46. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти. Наказ міністерства освіти і науки України від 16.07.2018. № 776. URL: mon.gov.ua (дата звернення: 29.06.2024).

47. Про повну загальну середню освіту : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 12.05.2024).

48. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 24.07.2024).

49. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 р. № 2736. 45 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/87/f502781n16.pdf (дата звернення: 18.06.2024).

50. Романюк Л. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. № 1. С. 138–148.

51. Савченко О. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи і учнів. Всеукраїнський наук.-практ. журнал *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2018. № 2. С. 4–10.

52. Савченко О. Цінності, що об’єднують шкільну і педагогічну освіту. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 2. С. 9–11.

53. Сікорський П. І. Нова педагогіка. Львів : Львівська політехніка. 2021. 539 с.

54. Сущенко Л. О. Самоорганізація професійної діяльності вчителя початкових класів як основа його саморозвитку. Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. № 1(48). 2022. URL: https://drive.google.com/file/d/1KF1wao1jaAqTnjdWxS6RXWgOAVCPDly3/view

55. Сущенко Л. О. Ціннісні орієнтири педагогіки Олександри Яківни Савченко. *Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану*: збірник матеріалів ІІ Міжнародних педагогічних читань пам’яті О. Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану», Київ, 3 листопада 2022 р. (наукове електронне видання) / за заг. ред. Олега Топузова, Оксани Онопрієнко : Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 132–136.

56. Терещенко Т. П. Аксіологічний вимір процесів глобалізації в культурно-освітньому просторі України. *Нова парадигма*. 2013. Вип. 116. С. 11–20.

57. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / за ред. В. В. Мачуського. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 220 с.

58. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.

59. Фурман О. Успішність, успіх і Я–концепція особистості. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 191–204.

60. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 208 с.

61. Хоружа Л. Л. Педагогічна культура та професійна етика як ціннісна основа діяльності вчителя (за матеріалами праць В. О. Сухомлинського). *Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* 2018. № 29. С. 11–15.

62. Чумак М. О. Професійні цінності майбутнього вчителя початкової школи як чинник його особистісного становлення. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 6 (25). С. 27–30.

63. Щербань П. П., Щербань П. М. Педагогічна культура – основа успішної педагогічної діяльності. *Освіта*. 2003. № 4–5. С. 10–11.